

A BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLEN MEGYEI KAPTÁRKÖVEK TOPOGRÁFIÁJA

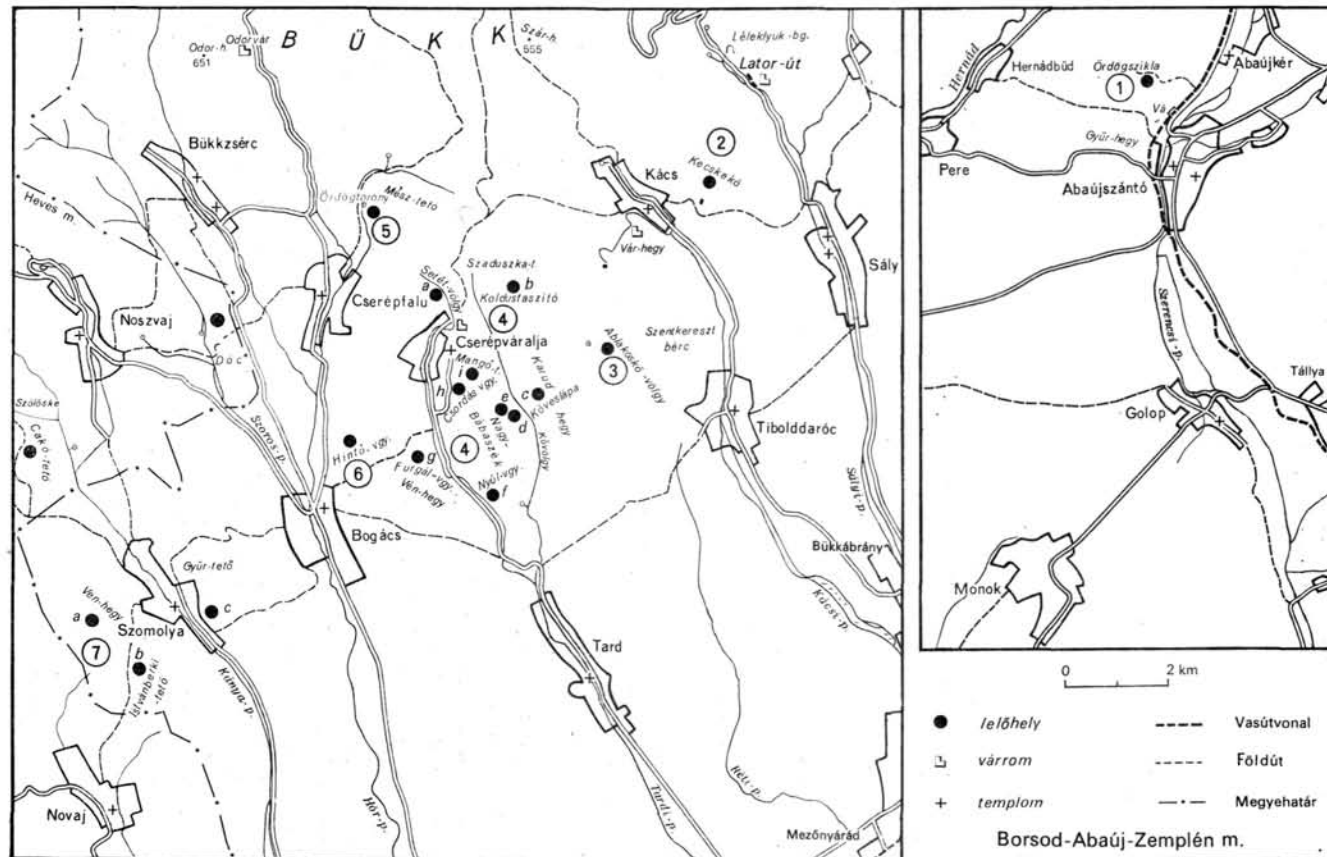
MIHÁLY PÉTER

A kaptárkövekre *Bartalos Gyula* hívta fel először a figyelmet 1885-ben.¹ A Heves és Borsod megyei lelőhelyek felsorolásán kívül a kaptárfülkék jellegzetességeire is kitért, melyeket alaposabban a cserépváraljai Nagykúp kaptárkövön tanulmányozott.² A fülkék rendeltetésére vonatkozó — ma már nem helytálló — urnatemetkezési feltevését is főleg cserépváraljai adatokra alapozta. A későbbi topográfiai kutatás eredményeiből kirajzolódott, hogy a lelőhelyek csak Pest, Heves és Borsod megyében találhatók. A kutatók többségének figyelmé azonban inkább a Borsod megyei kaptárkövekre irányult. Ez abból adódott, hogy az Alsó-Bükk területén, a riolittufa lepusztulása folytán létrejött kúpformák tipikus példái főleg itt találhatók. Mivel a fülkék többségét ilyen kúp alakú sziklákba faragták, az érdekes formák és a fülkék együttes képe valóban lenyűgözően hatott a szemlélődőkre. Ebből eredően keletkezett az a téves nézet, hogy nemcsak a fülkék, hanem a kúpformák is mesterséges készítmények. Ezt főleg azok vallották, akik a fülkék rendeltetését a kultikus használatban (temetkezési vagy áldozati célú) látták. A kaptárkövek környékén talált, különböző korú régészeti leletanyag (kerámia) alapján többféle feltevés alakult ki a fülkéket készítő etnikumra vonatkozóan. Jelentős előrelépés csak 1960-ban történt a kutatásban, amikor *Korek József* vezetésével megkezdődtek az első hiteles ásatások a cserépváraljai kaptárkövek közvetlen előterében. A feltárások során — ide véve *Saad Andor* szomolyai ásatását is — előkerült kerámialeletek alapján a fülkék készítési és használati idejét a XI—XV. század közé lehetett datálni. *Saad Andor* már korábban jelentős topográfiai felméréseket végzett a Borsod és Heves megyei lelőhelyeknél. *Korek Józseffel* együtt széles körű kutatásokat folytattak a fülkék rendeltetésének tisztázására. Az összegyűjtött adatok kiértékelése alapján a megoldást a sziklaméhészet fülkéiben történő gyakorlásában látták.³ A fent említett kutatási eredmények mellett a lelőhelyek topográfiai felmérése csak részben történt meg. A kaptárkövek kőzetanyaga — ezzel párhuzamosan a fülkék is — rendkívül gyorsan pusztul, főleg a külső felületeken és a repedések mentén. Ezt elsősorban a természet romboló erői okozzák (csapadék, szél stb.), de nagymértékben hozzájárul az emberi gondatlanság is. Sajnos a lelőhelyek védetté nyilvánításával sem lehet

1. *Bartalos Gy.*, 1885. 348—362.

2. *Bartalos Gy.*, 1891. 136—141.

3. *Saad A.*—*Korek J.*, 1965. 369—394. A kutatás összegezése.

1. kép. Kaptárkő-lelőhelyek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében

megállítani a pusztulás folyamatát. A kutatás hiányosságainak pótlása főképp ezért vált sürgőssé. *Szeles Sándor* kutatótársammal egy olyan felmérési módszert dolgoztunk ki, mely a korábbinál több szemponttal bővülve, mindhárom megye területén levő összes lelőhely egységes és meghatározott időn belüli felmérését tűzte ki feladatul.⁴ A felmérés az 1963—1968 közötti állapotokat rögzítette. Kivételt képeznek az 1968 után felkutatott lelőhelyek.⁵ A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei kaptárkö-topográfia eredményei a megye régészeti topográfiájának összeállításához is szorosan kapcsolódnak.

Kaptárkö lelőhelyek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében

1. Abaújszántó-Hömpörgő-völgy

Az abaújszántói vasútállomással szemben emelkedő Gyűrhegy (az 1974. évi kataszteri térképen Középső-Gyűr és Gyűr néven szerepel) É-i lábánál húzódik a Hömpörgő-völgy. A hegyoldal és a völgy nagy ívű kanyarulatánál érdekes alakú, hatalmas riolittufa tömb emelkedik, melyet a helyi lakosok Ördög-sziklának neveznek. A szikla oldalában 5 db kaptárfülke van (1—2. és 21. kép). Az „A” jelölésű kisméretű bevágás nem tekinthető fülkének. A K-i oldal aljában egy beomlott sziklahelyiség bejáratának felső, boltíves része látható.

A lelőhelyet *Saad A.* említette először. Topográfiai táblázatában 6 db fülkét jelölt, tehát az „A” bevágást is fülkének vette. Későbbi táblázatában viszont már csak 3 db fülkét tartott nyilván.⁶ A fülkeszám csökkentését nem indokolta meg, de valószínű, hogy az 1. és 3. fülkét, valamint az „A” bevágást hagyta ki. Az Ördög-sziklát 1975-ben mértük fel.⁷

2. Kács-Kecskekő

Kács község határának ÉK-i részében fekszik a Kecskekő hatalmas, kúppal tagolt riolittufa tömbje. Az ÉNy—DK-i irányú sziklavonulaton 3 db fülke található igen rossz állapotban. Az A-B-C jelölésű alakatlan nyomokat már nem lehetett egyértelműen kaptárfülkének venni. A vonulat legkiemelkedőbb részének csúcsába egy lyuk van befaragva, melyből keskeny csatorna nyílik (1. és 3. kép). A lelőhelyet 1964-ben mértük fel.

A lelőhely első leírója, *Bartalos Gy.* szerint „Kácson a kecske malom tájékán szép darabok láthatók.”⁸ Ebből arra lehet következtetni, hogy 1891-ben a fülkék még jó állapotban voltak és számuk is több lehetett. Később *Kolacskovszky L.* írt a lelőhelyről, de a fülkék számát nem ismertette.⁹ *Saad A.* több tanulmá-

4. *Mihály P.*, 1975. 31—35. A felmérési módszer ismertetése.

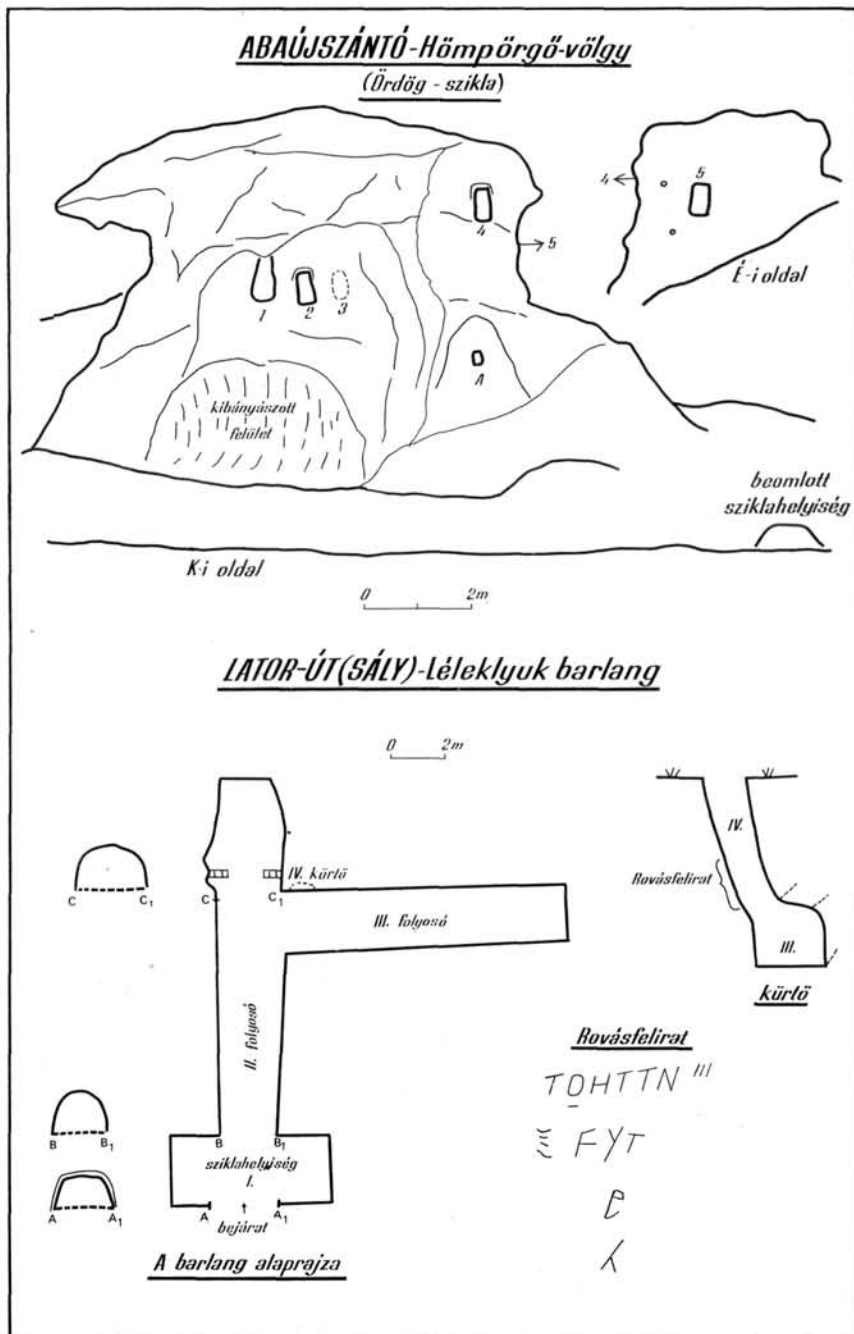
5. Az abaújszántói kaptárkö már 1968 előtt is ismert volt, de felmérésére csak 1975-ben került sor.

6. *Saad A.*, 1958. 561.; 1963. 82.; 1964. 70—71. Érdekes, hogy a lakosság itt nem ismer kaptárkö hagyományt.; 1965. 371.; 1966. 420.; 1972. 107.

7. Ezúton mondok köszönetet *Bodolai Sándornak* és barátainak a felmérésnél nyújtott segítségért.

8. *Bartalos Gy.*, 1891. 138.

9. *Kolacskovszky L.*, 1934. 219—220.

2. kép.

nyában is megemlítette a sziklát. Topográfiai táblázatában pontos fülkeszámot közölt.¹⁰ Erdős K. geomorfológiai szempontból vizsgálta a Kecskető kúpos formáit.¹¹

3. Tibolddaróc-Ablakoskővölgy

Az Ablakoskővölgy bejárata a falu É-i szélénél nyílik. A völgy vége felé — közel a kácsi Kálmán-tanyához — az ÉK-i oldalban alacsony riolittufa vonulat húzódik, melynek középtáján egy nagyobb sziklatömb emelkedik. A szikla felső részén 5 db, alsó részén pedig 1 db kaptárfülke van (1., 3. és 24. kép). A kaptárkőtől balra eső területen és az alsó szinten kőbányaszatra utaló, faragott felületek láthatók. A szikla jobboldalát egy kisebb hasadék határolja. A lelőhelyet 1964-ben mértük fel. A völgy DNy-i oldalát a Karud-hegy képezi.

A tibolddaróci kaptárkövet *Bartalos Gy.* említette először.¹² Adatát később *Borovszky S.* is átvette.¹³ *Erdey Gy.* a lelőhely fekvését Kács községhez viszonyította és „két darab félkész állapotú” kaptárkövet említett.¹⁴ *Saad A.* topográfiai táblázataiban a felső szikla 5 db fülkéje szerepel.¹⁵ Az alsó sziklaszinten levő 6. fülkét nem ismerte. A kaptárkőhöz közel eső kácsi Kálmán-tanya riolittufába vágott helyiségeit (karám és lakás) fényképen is bemutatta.¹⁶

4. Cserépváralja

Cserépváralja község határában 9 lelőhelyen 18 db kaptárkő van, melyekben összesen 129 db fülke található.¹⁷ A kaptárkövek kúp alakú formája és a fülkék nagy száma miatt a kutatás már kezdettől fogva főleg erre a területre irányult. *Bartalos Gyula*, a cserépváraljai kaptárkövek első említője „vagy 12 db ilyen emlékkövet” ismert a Mangó és a Karud környékén, valamint a Hintóvölgy irányában. A fülkék fő jellemzőit (forma, méret, keret, külső és belső éklyukak, sziklán való helyzet) a Mangó-hegy oldalában levő Nagykúp kaptárkövön tanulmányozta, s megállapításai ma is helytállóak. A fülkék rendeltetésére, korára és a használó etnikumra vonatkozó feltevését is főleg cserépváraljai adatokra alapozta.¹⁸ A későbbi kutatók *Bartalos* feltevésével azonos, vagy elmentés nézeteket vallottak s közleményeikben inkább ezek ismertetését szorgalmazták. A lelőhelyek közül főképp a Mangó, a Csordás és Furgál-völgy kaptárköveit ismerték, de topográfiai adatok helyett inkább csak fényképeket közöltek. A részletes felmérések 1958-tól kezdődtek meg, amelyben jelentős segítséget nyújtott *Molnár József*, cserépváraljai lakos, aki később eddig még

10. *Saad A.*, 1958. 561.; MNMA. 513. SZ. IX. 1959. 9. t. 3. kép.; 1963. 82.; 1964. 71.; 1965. 371.; 1972. 106.

11. *Erdős K.*, 1972. 112., 114—115., 118.

12. *Bartalos Gy.*, 1891. 138.

13. *Borovszky S.*, 1909. A kaptárköves községek felsorolása.

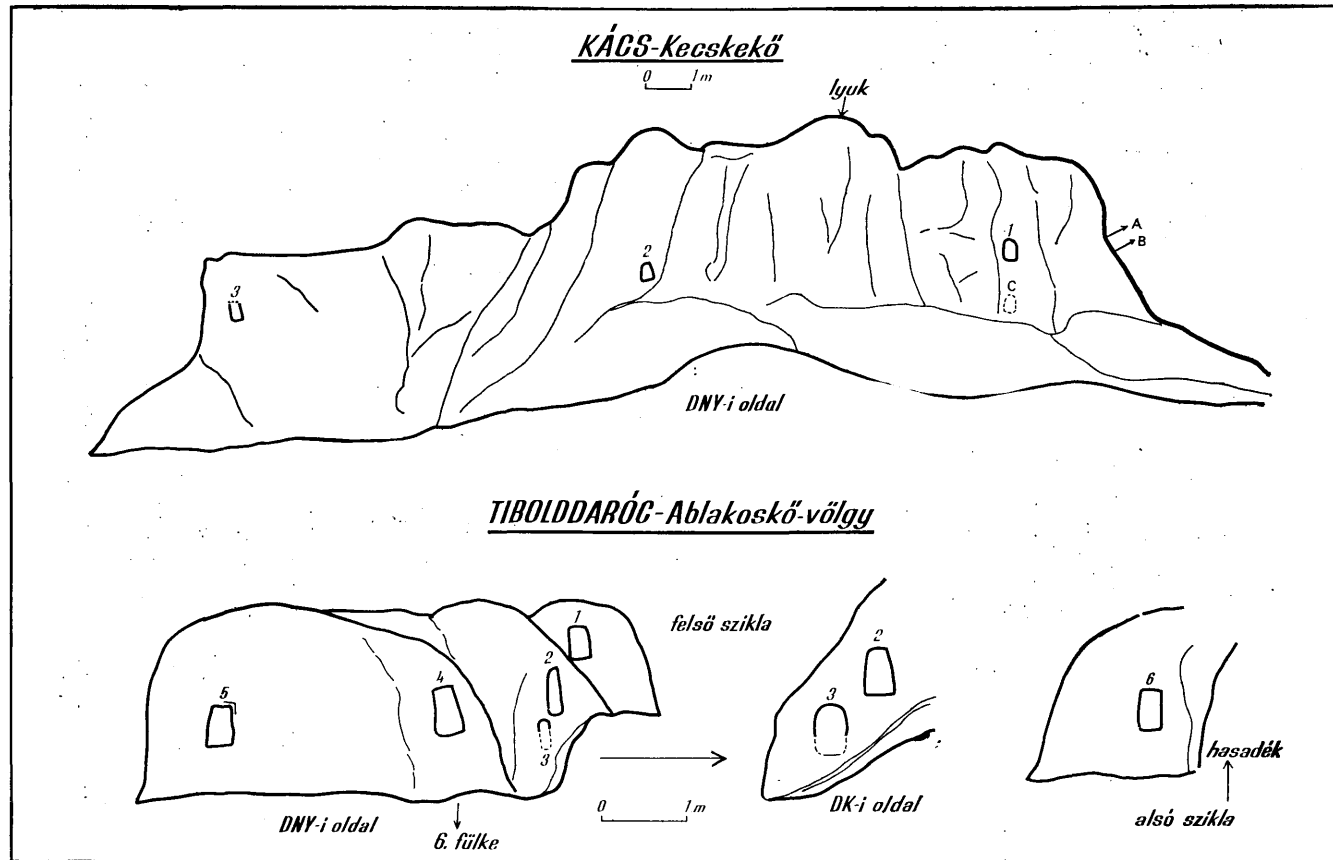
14. *Erdey Gy.*, 1956. 168. A „félkész állapotú kaptárkő” meghatározás téves.

15. *Saad A.*, 1958. 561.; 1963. 82.; 1964. 71.; 1965. 371. A fülkék tájolója nem pontos.

16. *Saad A.*, 1972. 115. 13. kép.

17. *Mihály P.*, 1975. 45.

18. *Bartalos Gy.*, 1885. 349., 351—352., 354.; 1891. 138—140. Valószínű, hogy *Bartalos* nem ismerte a koldustaszítói, a köveslápai (I—II. szikla), a szőlőtetői, a nyúl-völgyoldali és a csordásvölgyi IV. kaptárköveket. Ezek nélkül a többi kaptárkő számban 12 db-ot tesz ki, tehát megegyezik adatával és a megadott fekvésiránnyal.

3. kép.

nem ismert kaptárköveket is felkutatott.¹⁹ *Saad Andor* és *Patay Pál*, az MNM. régészének terepbejárásai után 1960-ban *Korek József*, az MNM. főigazgató-helyettesének irányítása alatt megkezdődtek az első hiteles kaptárkövi ásatások, melyek eredményeképpen a korábbi nézetek sorban megdőltek.²⁰ Az 1964-től kezdődő új felmérések — a korábbi adatok ellenőrzésével és felhasználásával — *Saad A.* topográfiai kutatásait egészítették ki. A kúpformák geomorfológiai vizsgálata is főleg az itteni kaptárköveken történt.

a) *Setét-völgy*. A falu határának É-i részében húzódik az ÉNy—DK-i irányú Setét-völgy. A völgy DNY-i oldalában hatalmas riolittufa vonulat emelkedik, melyen 5 db kaptárfülke van (1., 4., 21. és 25. kép). *Boza János*, 98 éves cserépváraljai lakos szerint 1890-ig tölgyerdő borította a völgyet, melynek helyébe akácot telepítettek. 1971-ben ezt is kivágták, de sarjadéka ma már sűrű bozótot képez a sziklavonulat előterében. A völgy túlsó oldalában műút húzódik, mely nemrégén készült. A lelőhelyet 1964-ben mértük fel.

Bartalos Gy. megemlítette, hogy a setét-völgyi kaptárfülkék alatt csontokra bukkantak.²¹ Miután a leletek előkerülési helye nem lett pontosan rögzítve, így a feljegyzést nem tekinthetjük bizonyító adatnak. *Patay P.* régész 1959-ben 5 db fülkét számolt meg a vonulaton, melyekről fényképeket is készített.²² *Saad A.* már korábban ismerte a lelőhelyet, de topográfiai táblázatában csak 4 db fülkéről tett említést.²³ *Korek J.* régész szintén csak 4 db fülkét ismert.²⁴ Valószínű, hogy az 5. fülke került el figyelmüket, mely a vonulat ÉNy-i végén van. *Saad A.* közlésével ellentétben, a kaptárkövi előterében 1960-ban nem volt feltárás.²⁵

b) *Koldustaszító*. A faluból a Bábaház-oldal É-i aljában vezető szekérúton a Kővölgybe jutunk. A völgy túlsó oldalában bal felé, egy sziklába vágott út vezet fel a tetőre, melyet a helyiek Kácsi útnak neveznek. Az úttól jobbra, — majdnem a tetőnél — a 11. számú erdészeti karótól D felé kb. 30 m-re, az erdőben egy ÉK—DNY-i irányú völgy kezdődik, mely a Kővölgygel párhuzamosan húzódik. Közvetlenül a völgy elején, az ÉNy-i oldalban alacsony riolittufa vonulat van, melyen 6 db fülke található (1., 5. és 21. kép). Ezzel szemben egy magasabb sziklatömb emelkedik, de fülke nincs rajta. A hegytető É-i oldalát Szaduszkának (1248: Zuduskafeye), a D-i részét pedig Koldustaszítónak nevezik. Miután a völgynek nincs elnevezése, ezért a lelőhelyet a Koldustaszító területéhez viszonyítottuk. A kaptárkövet 1968-ban mértük fel *Molnár József* segítségével (26. kép)

19. Ezúton mondok köszönetet *Molnár József*nek és családjának az 1968 óta nyújtott hathatós segítségükért.

20. *Saad A.*—*Korek J.*, 1965. 377—394.

21. *Bartalos Gy.* jegyzetfüzete, melyet *Legányi Ferenc* mentett meg. Lásd még *Arch. Ért.* 1891. 140. „Mindössze egy helyütt találtam égetett csontokat a szikla alján, a kőporban.” Az utalás a Setét-völgyre vonatkozhat.

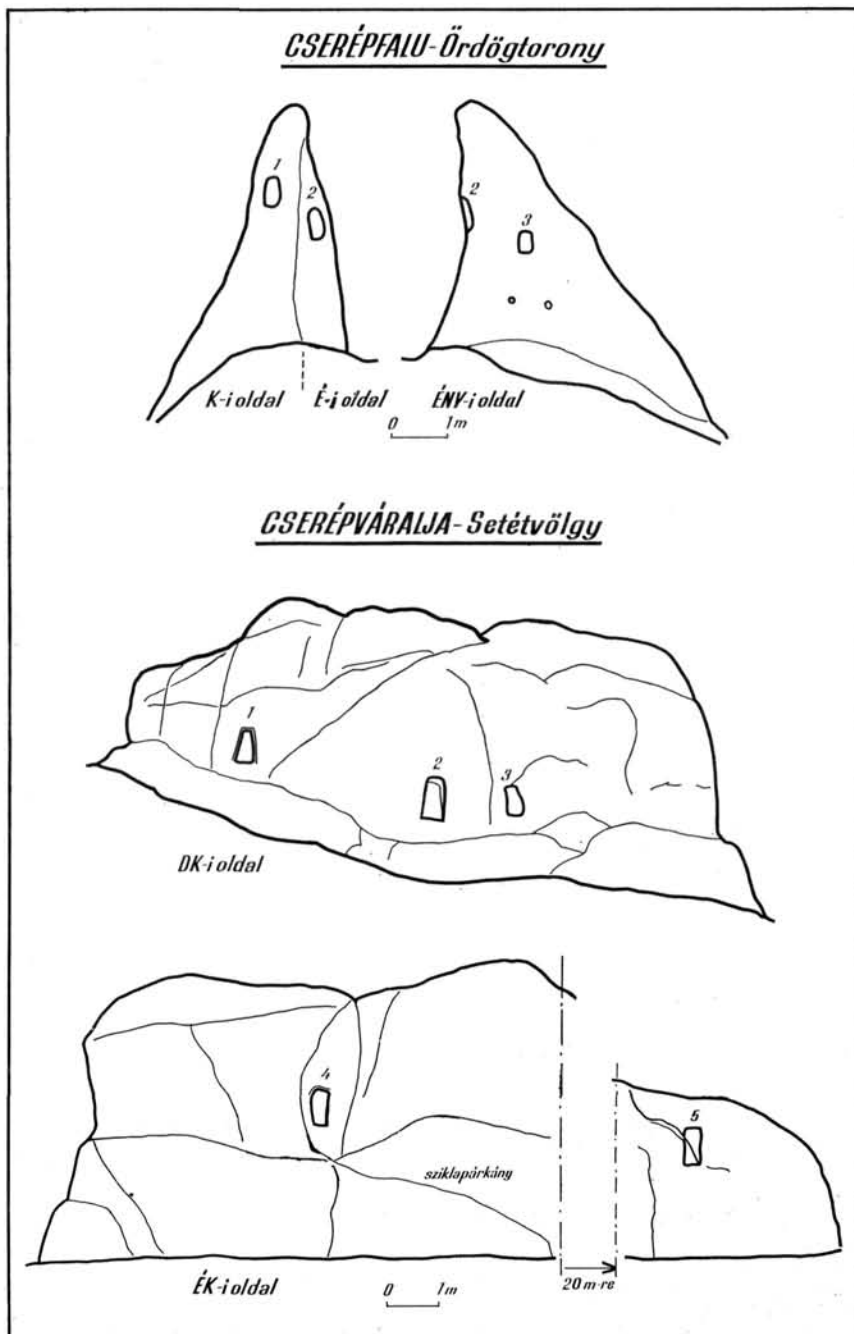
22. MNMA. 171. CS. III. 1959. 9. t. 3—4. és 10. t. 1—2. kép.

23. *Saad A.*, 1963. 82.; 1965. 371—372. Két fülke méreteit közölte, de a második adatai nem pontosak.

24. MNMA. II. 1961/51.

25. *Saad A.*, 1963. 86.; 1964. 75. *Korek József*, az ásatások vezető régésze is tévesnek minősítette *Saad A.* leírását.

26. *Saad A.* 1967. XII. 6-án keltezett levelében írt a *H. Szabó Bélától* kapott fényképekről.

A lelőhely a kaptárkő-irodalomban nem volt említve. A kaptárkő felkutatása *Molnár J.* cserépváraljai lakos érdeme volt, aki 1959-ben *Patay P.* régésznek mutatta be először a helyszínt. A terepbejárás *H. Szabó Béla* is jelen volt, s több felvételt készített a fülkékről. A terepbejárás naplójában mégsem történt említés a lelőhelyről, a filmnegatív pedig elkallódott. A fényképek közül néhányat *Saad A.* őrzött meg, de mivel a helyszínt nem ismerte, a képek azonosítására bennünket kért fel. A lelőhelyet 1969-ben kereste fel *Molnár J.* vezetésével.²⁶

c) *Köveslápá.* A Karud-hegy DNy-i oldalában húzódik a Köveslápának nevezett K—Ny-i irányú oldalvölgy. A Kővölgy aljában, az 59. számú erdészeti karónál — a völgynek ezen a részén néhány, kövekkel borított aljú bokorcsoport áll — az erdőszéltől kissé beljebb nyílik a völgy bejárata. Innen kb. 200 m-re, az oldalvölgy É-i oldalában széttöredezett riolittufa vonulat fekszik, mely szintben két sziklatömbre tagolódik. Az I. sziklán (alsó) 4 db, a II. sziklán (felső) pedig 7 db fülke van (1. és 5. kép). A kaptárkövet „Betyár” sziklának nevezik az idősebb helyi lakosok. A hagyomány szerint a sziklánál a múlt században betyárok tanyáztak, ahol egy barlang volt a rejtekhelyük. Ezt azzal bizonygatják, hogy a szikla repedéseiből hűvös légáramlat árad. A lelőhelyet 1968-ban mértük fel *Molnár J.* segítségével (27. kép).

A köveslápai kaptárkőre *Molnár J.* hívta fel a figyelmet, s 1959-ben *Patay P.* régésznek mutatta be először a helyszínt. A terepbejárás jelentés szerint az alsó sziklán (I.) 4 db, a felsőn (II.) pedig 6 db fülke van.²⁷ A II. sziklán levő 7. fülke nyoma elkerülte *Patay P.* figyelmét. *Saad A.* 1969-ben járt először a lelőhelyen.

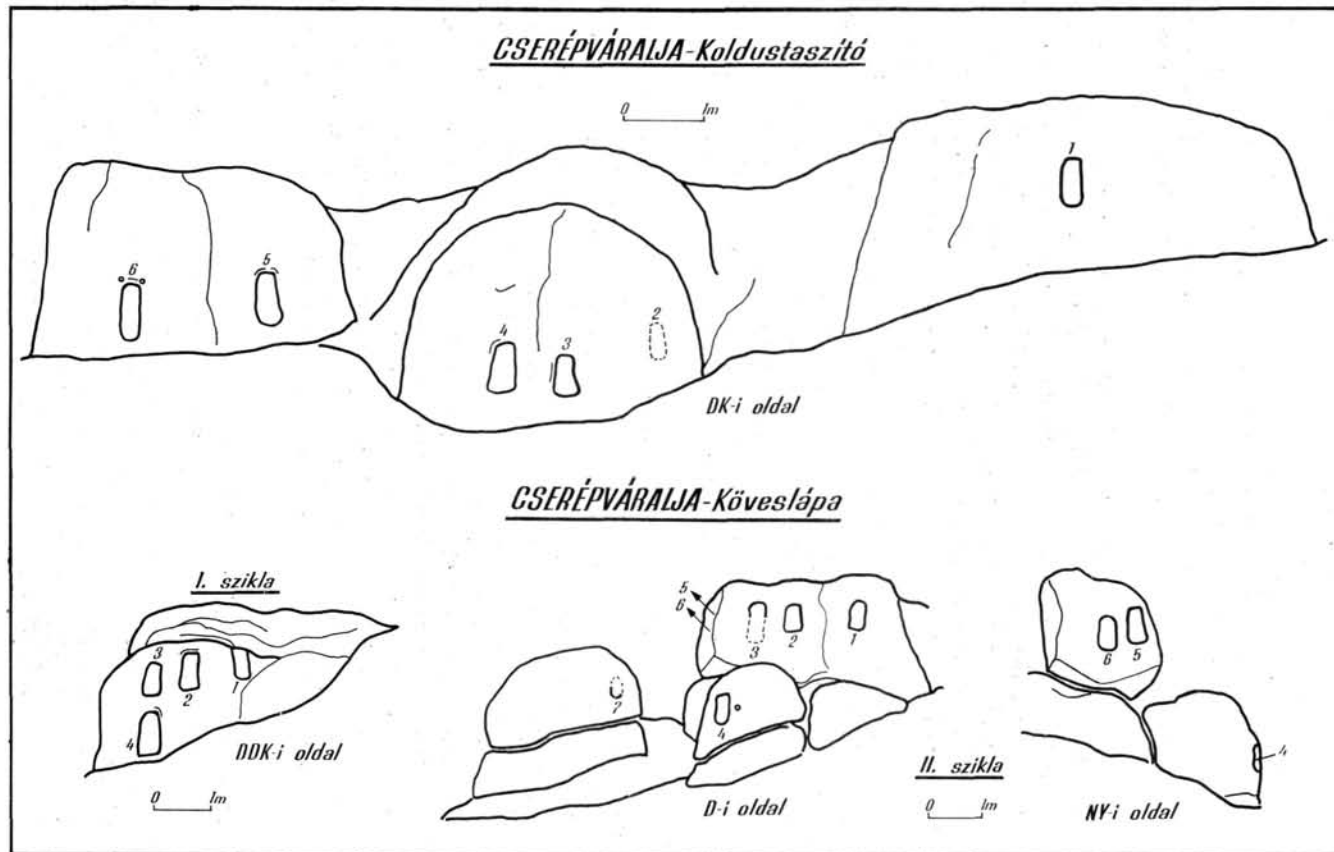
d) *Nagybábaszék ÉK-i oldala.* A Köveslápával szemben, a Kővölgy túlsó részén emelkedő Nagybábaszék ÉK-i, erdővel borított oldalának középtáján egy hatalmas riolittufa tömb fekszik. A szikla felső (DK-i) oldalán 7 db, az alsó (ÉÉNy-i) részén pedig 5 db, tehát összesen 12 db fülke van (1., 6. és 21. kép). A lelőhely a Nagykőkapu felől közelíthető meg a legjobban. A Mangótető oldalában húzódó, riolittufába faragott útból (Nagykőkapu) kiérve, az 1. számú erdészeti karó előtt balra, egy ösvény ágazik le a Kővölgy felé. Ezen kb. 100 m-t haladva, jobbra kell letérnünk az erdőbe, s hamarosan elénk tűnik a kaptárkő tömbje. A lelőhelyet 1964-ben mértük fel.

A lelőhely kővölgyi, kővölgyoldali és nagybábaszéki kaptárkő néven szerepel az irodalomban. *Saad A.* ismerte a helyszínt, de topográfiai táblázataiban a lelőhely neve és a fülkék számadata között keveredés van.²⁸ *Patay P.* 1959. évi felmérése viszont pontos volt.²⁹ *Korek J.* régész 1960-ban feltárást végzett a

27. MNMA. 171. CS. III. 1959. 1. t. 3—4. és 2. t. 1—3. kép.

28. *Saad A.*, 1963. 82.; 1964. 71. Nagybábaszéki erdőrészt: 8 db fülke.; 1965. 371. Kővölgy néven 8 db fülke és nagybábaszéki erdő 12 db fülke említése együtt szerepel a táblázatban. Az utóbbi a helyes, de akkor az első adat — 1963—64. évi közlés — átvétele felesleges és téves. Uo. 385. Tévesen Cserépfalu határába teszik. A fülkék helyzetének és számának leírása pontos. Uo. 387. III. t. 1. kép. Uo. 388. A 12. ábra képaláírása téves. A kővölgyi kaptárkő Ördögtorony elnevezése a cserépfalui (Mésztető) kaptárkőre vonatkozik, melynek rajza Ördögkő néven ide került. A rajzon a kővölgyi kaptárkő K-i oldalán 6 db fülke van feltüntetve, pedig csak 5 db fülke található ezen az (ÉÉNy-i) oldalon; MNMA. 513. SZ. IX. 1959. 6. t. 3. kép.

29. MNMA. 171. CS. III. 1959. 1. t. 1—2., 3. t. 4. és 4. t. 3—4. kép.

5. kép.

kaptárkő előterében. Az egyik szelvény a szikla felső részénél levő 1—7., a másik pedig az alsó (ÉÉNy-i) oldalon, a 8—12. fülkék környezetében lett ki-tűzve. A szelvényekből nem került elő leletanyag. Az ásatási naplóhoz csatolt fényképek a fülkéket ábrázolják.³⁰ A Borsod című album egyik felvétele a szikla felső részét ábrázolja.³¹

e) *Nagybábaszék ÉK-i oldala (Szőlőtető)*. A nagybábaszéki kaptárkőtől kb. 150 m-rel felebb, majdnem a tető (a Nagybábaszék lapos tetején levő szőlőkőlől származik a Szőlőtető helynév) közelében egy kisebb riolittufa szikla fekszik, melyen 1 db kaptárfülke van (1. és 6. kép). Megtalálása a Nagyökökapu felől a legkönnyebb. Az 1. számú erdészeti karó után egy kis ösvény vezet az erdőszélén. Ahol az ösvény kiér a tetőre, bal felé kb. 30 m-re, a erdőben fekszik az érdekes alakú szikla. A lelőhelyet 1973-ban mértük fel.

A kaptárkövet *Molnár J.* kutatta fel 1972-ben, s levélben értesített az új eredményről.

f) *Nagybábaszék-Nyúlvölgyoldal*. A Nagybábaszék DNy-i oldalában húzódik a Nyúlvölgy. A Furgál-völgy bejáratával szemben, az országút túlsó felén egy keskeny ösvény kezdődik, mely a Nyúlvölgy alsó részét átszelve a tetőre (Szőlőtetőre) vezet. A völgytől kb. 200 m-re, az ösvény bal oldalán alacsony riolittufa pad húzódik. A vonulat végénél — közvetlenül az ösvény mellett — egy kisebb sziklatömbön 1 db kaptárfülke van. Előtte kb. 10 m-rel, a pad beugrásán találjuk az „A” jelölésű bevágást, melyet már nem lehetett kaptárfülkének venni (1. és 8. kép). A kaptárköre *Molnár J.* hívta fel először a figyelmet. A szikla felmérése 1971-ben történt.

g) *Furgál-völgy*. A falu szélétől kb. 1 km-re, a Tardra vezető országúttól jobbra (Ny-ra) kisebb szántóterület nyúlik be az erdőszélig. A szántásban számos őskori kerámiatöredék található a felszínen. Az erdőszéltől kissé beljebb nyílik a Furgál-völgy bejárata (1. kép). A K—Ny-i irányú völgy É-i oldalában 5 db kaptárkő van összesen 32 db fülkével. A kaptárkövek számozását a völgy bejáratától, K felől kezdtük. A lelőhelyet *Bartalos Gy.* említette először, de részletes leírást nem adott a helyszínről.³² A későbbi természetjárók és kutatók már bővebb tájékoztatást adtak az itteni kaptárkövekről. Eredményeik felsorolását a sziklák számozás szerinti felsorolásánál közlöm. *Saad A.* topográfiai táblázataiban mindig az összesített kaptárkő (5) és fülkeszám (32) szerepelt. A fülkék mélység és magasságmeretének adatait is összevonva értékelte.³³ *Erdős K.* geomorfológiai vizsgálatokat végzett a kaptárköveken.³⁴ Az I—V. kaptárkövet 1964-ben mértük fel.

I. kúp: A völgy bejáratától kb. 120 m-re, az É-i oldalban egy 5,80 m magas riolittufa kúp emelkedik, melyen 8 db fülke van (7. kép). A kúp É-i oldalába néhány kapaszkodó van befaragva. *Kolacskovszky L.* közölte először a kúpon levő fülkék számát, de a kaptárkövek jelölésénél más sorrendet alkalmazott.³⁵

30. MNMA. II. 1961/51. 11. t. 1—3. és 12. t. 1. kép.

31. Borsod, 1962. 251. kép: Nagy-Bábaszéke kaptárkő néven.

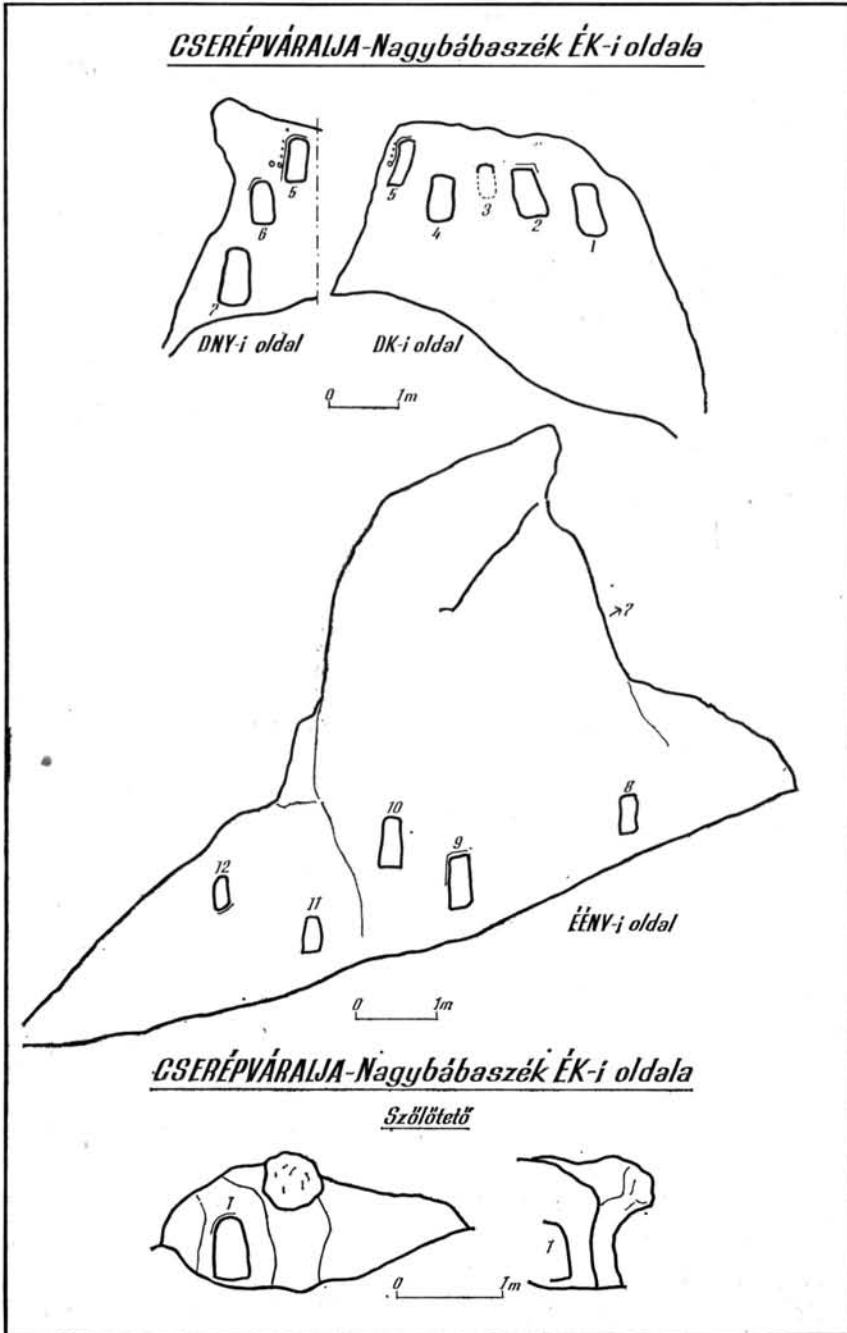
32. *Bartalos Gy.*, 1891. 139. Valóban a Hintóvölgy irányába felé van.

33. *Saad A.*, 1963. 82.; 1964. 71.; 1965. 371., 374—375.

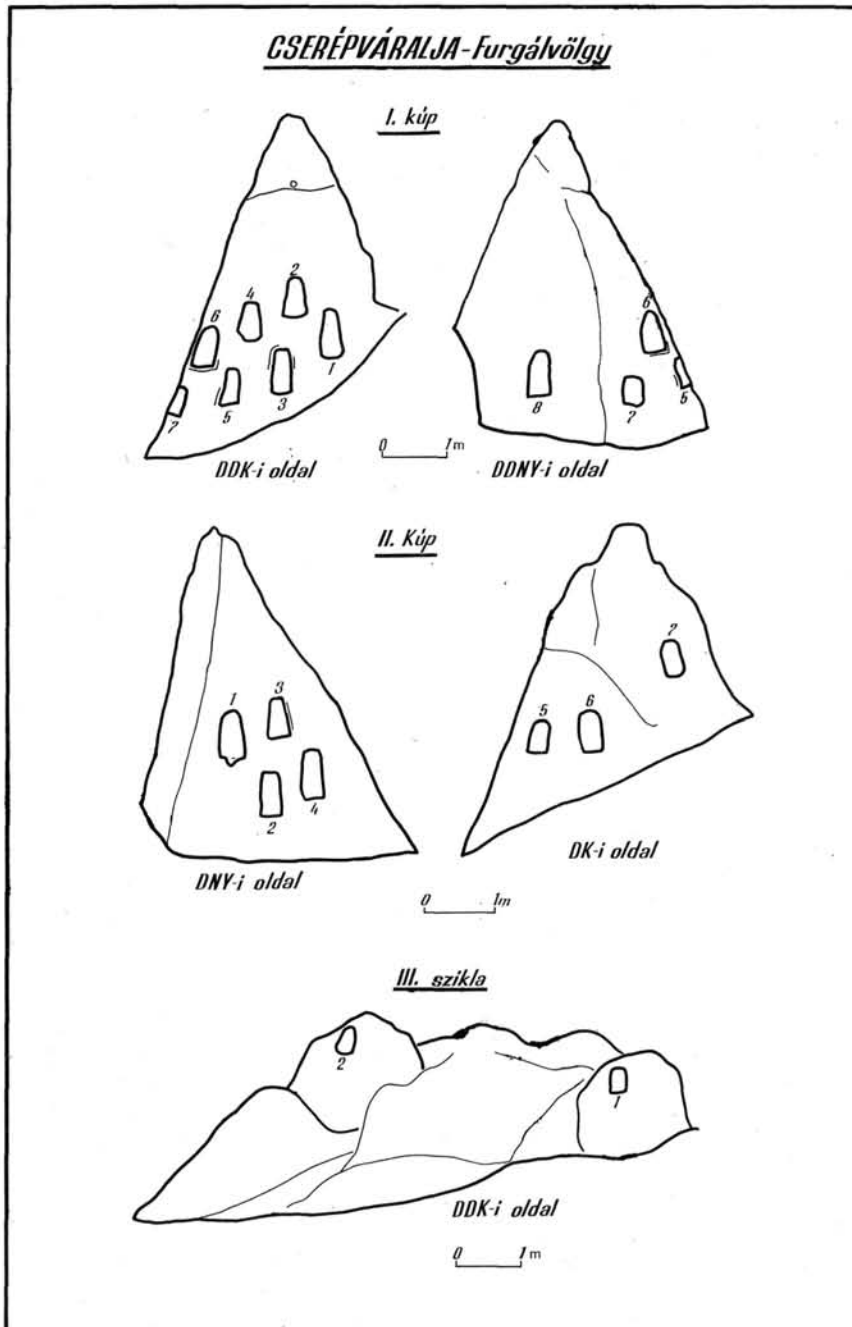
34. *Erdős K.*, 1972. 112., 115., 118.

35. *Kolacskovszky L.*, 1934. 220. „A másikon 8 vakablak” említése megegyezik az I. kúppal.

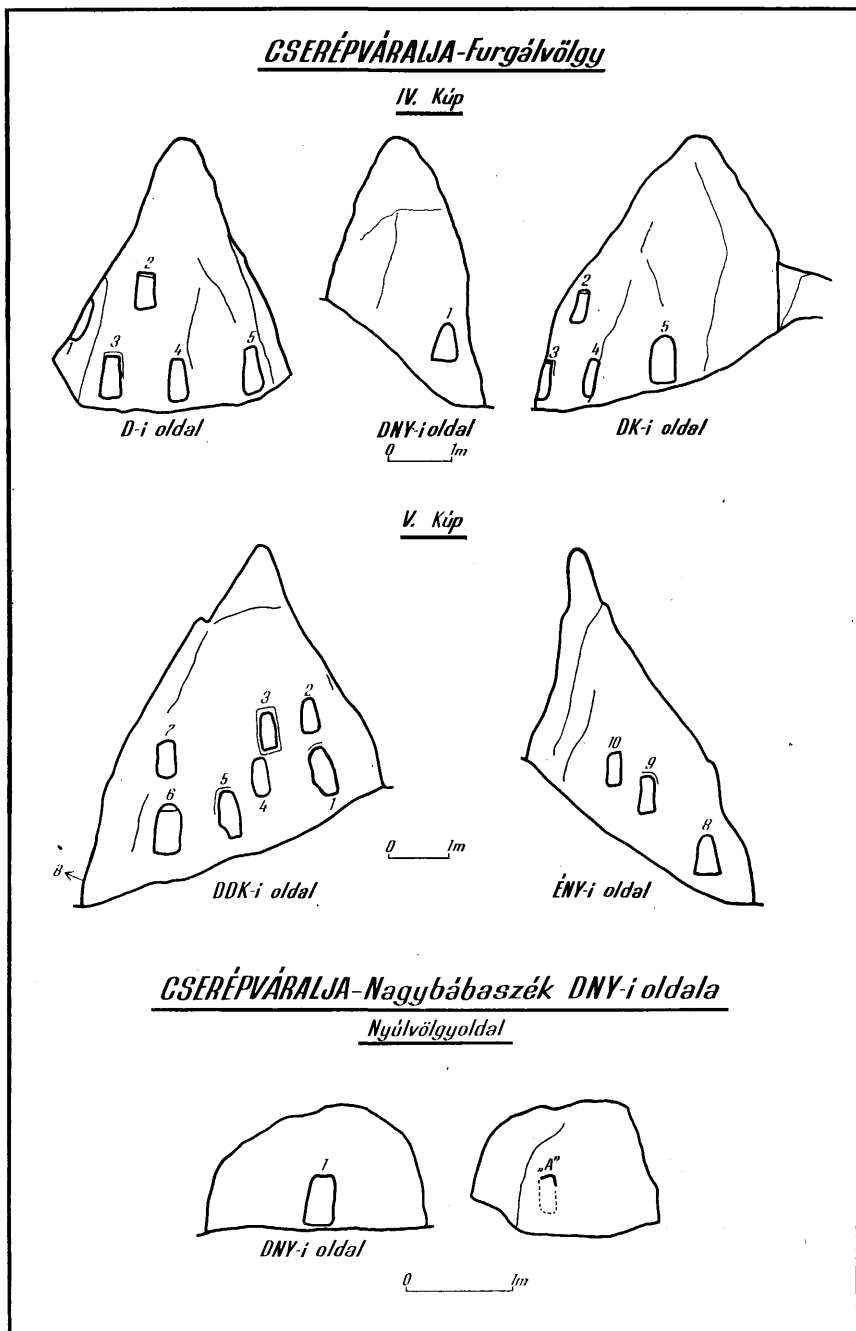
36. MNMA. 513. SZ. IX. 1959. 3. t. 3—4. és 4. t. 3. kép.

6. kép.

7. kép.

8. kép.

*Saad A.*³⁶ és *Patay P.*³⁷ adattári jelentésében néhány fénykép ábrázolja a sziklát. *Korek J.* régész 1960-ban feltárást végzett az I. kúp előterében, de leletanyag nem került elő. Ásatási jelentésében és későbbi tanulmányában II. kúpnak jelölte a sziklát.³⁸ A kaptárkö képe még a Borsod című albumban³⁹ és egy műemlékvédelmi kiadványban⁴⁰ is látható.

II. kúp: Az I. kúptól Ny felé 8 m-re emelkedik a II. kúp, melyen 7 db fülke van (7. kép). Az 1. fülke alapjának kiképzése eltér az általános formától (21. kép). *Kolacskovszky L.* közölte először a pontos fülkeszámot és a kúp D-i oldalának képét is bemutatta.⁴¹ Hasonló felvétel látható *Martus F.* cikkében⁴², valamint *Saad A.*⁴³ és *Patay P.*⁴⁴ adattári jelentésében is. *Korek J.* 1960-ban feltárást végzett a II. kúp előterében, de leletanyag nem került elő. Ásatási jelentésében és tanulmányában I. kúpnak jelölte a sziklát.⁴⁵

III. szikla: A II. kúptól Ny felé kb. 50 m-re fekszik a III. szikla riolittufa tömbje, melyen 2 db fülke van (7. kép). *Kolacskovszky L.* közölte először a fülkék számát.⁴⁶ *Saad A.*⁴⁷ és *Patay P.*⁴⁸ adattári jelentéséhez fényképeket is csatolt.

IV. kúp: A III. szikla Ny-i végétől 5 m-re fekszik a IV. kúp, melyen 5 db fülke van (8. kép). A két kaptárkö összefüggő riolittufa alapból emelkedik ki, mivel a közöttük levő 5 m-es távolságot a szikla alacsony kibúvása képezi. *Kolacskovszky L.* említette először a fülkék számát.⁴⁹ *Saad A.*⁵⁰ és *Patay P.*⁵¹ adattári jelentéséhez 1—1 fényképet mellékel. *Korek J.* is készített felvételeket a sziklaról, melyet III. kúpnak jelölt.⁵²

V. kúp: A IV. kúptól kb. 30 m-re Ny felé emelkedik az V. kúp, melyen 10 db fülke van (8. kép). Az 1. fülke hátlapjának felső részén levő éklyukban még látható a *vasék* csonkja (21. kép). A kúptól Ny felé, a völgy végénél egy laposabb riolittufa vonulat húzódik, de ezen nem találunk fülkét. *Kolacskovszky L.* pontos adatot közölt a fülkék számáról.⁵³ *Kovács K.*⁵⁴ és *Klein G.*⁵⁵

37. MNMA. 171. CS. III. 1959. 5. t. 4. és 6. t. 1. kép.

38. *Saad A.*—*Korek J.*, 1965. 386. II. t. 1. kép. A képalírás ellentmondó a 13. ábrán (388. o.) levő rajzok jelölésével, mert I. helyett II. lett volna helyes. A mi jelölésünk szerint valóban I. kúp.; MNMA. II. 1961/51. 9. t. 2—3. és 10. t. 1. kép.

39. Borsod, 1962. 250/b kép.

40. Mentsük meg pusztuló műemlékeinket. 1965. 24.

41. *Kolacskovszky L.*, 1934. 220. „A harmadikon 7 vakablak.”

42. *Martus F.*, 1957/2. 4.

43. MNMA. 513. SZ. IX. 1959. 4. t. 2. kép.

44. MNMA. 171. CS. III. 1959. 6. t. 2. kép.

45. *Saad A.*—*Korek J.*, 1965. 388.; MNMA. II. 1961/51. 10. t. 3. kép.

46. *Kolacskovszky L.*, 1934. 220. „Az ötödiken 2 vakablak.”

47. MNMA. 513. SZ. IX. 1959. 5. t. 1. kép.

48. MNMA. 171. CS. III. 1959. 7. t. 3—4. és 8. t. 1. kép.

49. *Kolacskovszky L.*, 1934. 220. „A negyediken 5 vakablak.”

50. MNMA. 513. SZ. IX. 1959. 4. t. 1. kép.

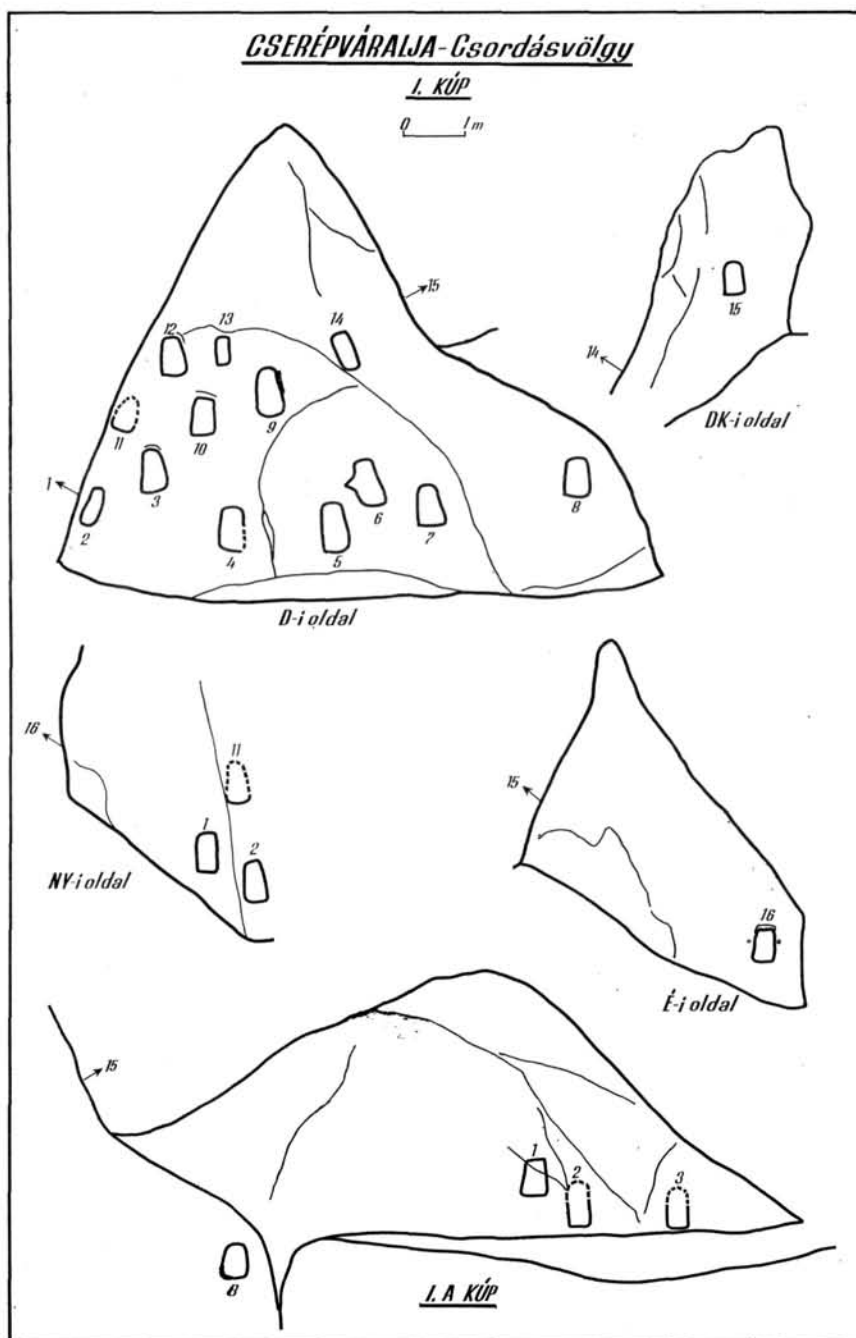
51. MNMA. 171. CS. III. 1959. 7. t. 1—2. kép.

52. MNMA. II. 1961/51. 8. t. 3. és 9. t. 1. kép.

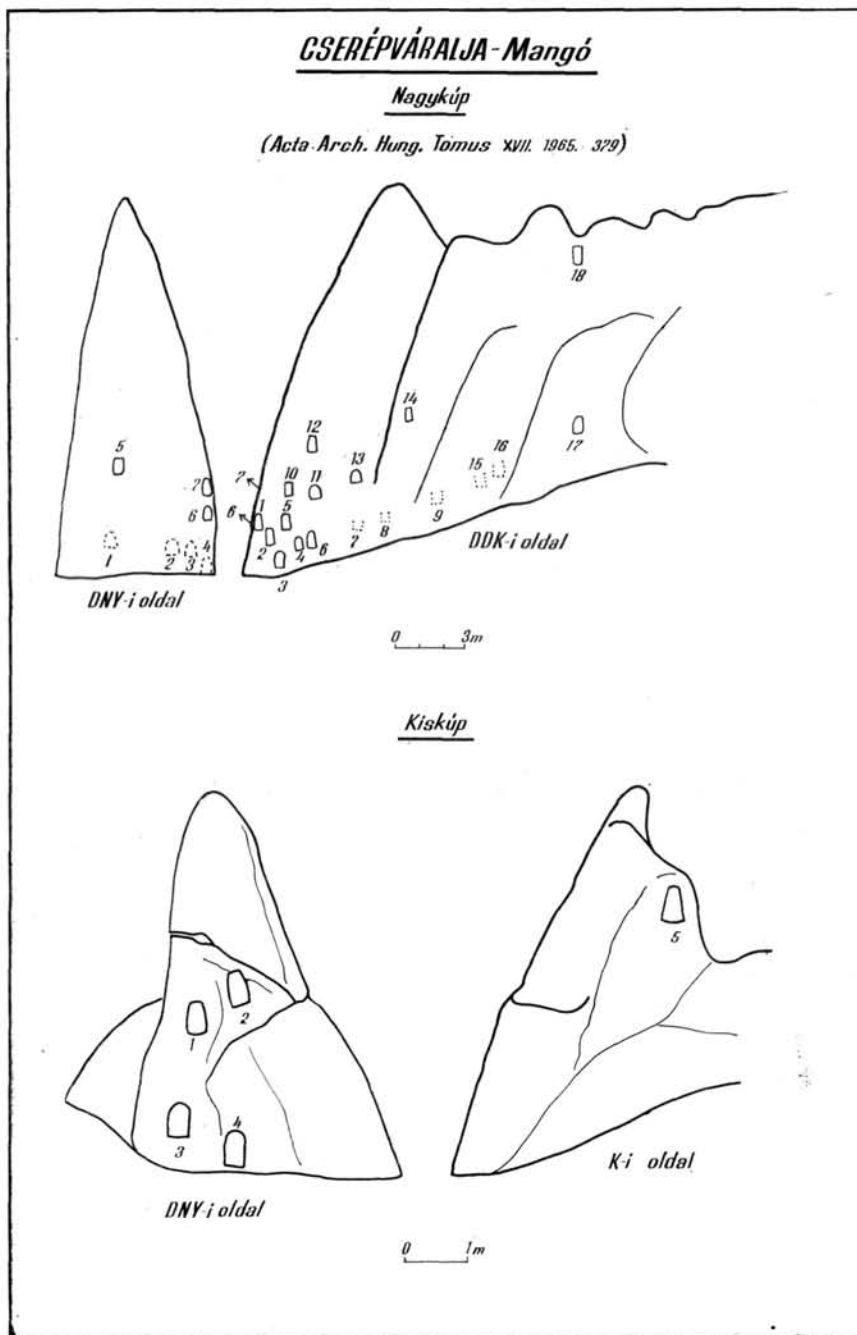
53. *Kolacskovszky L.*, 1934. 220. „Az egyiken 10 vakablak.”

54. *Kovács K.*, 1934. 291.

55. *Klein G.*, 1939. 14.

9. kép.

11. kép.

közleményeiben, valamint *Patay P.*⁵⁶ és *Korek J.*⁵⁷ adattári jelentésében fényképek ábrázolják a kúpot.

h) *Csordásvölgy*. A falu szélétől kb. 600 m-re, a Tardra vezető országúttól balra fekszik a tsz-tanya néhány gazdasági épülete. Ettől balra nyílik a Mangó-tető és a Nagybábaszék közé beékelődő Csordásvölgy bejárata. A kaptárkövek az épületek háta mögött levő kisebb oldalvölgyben található, melynek nincs ugyan külön elnevezése, de területileg még a Csordásvölgyhöz kapcsolódik (1. kép). A kaptárkövek öt csoportján (I., I/A., II., III. kúpok és a IV. szikla) összesen 31 db fülke van. *Bartalos Gy.* ismerte a helyszínt, de csak fekvésének irányát közölte.⁵⁸ A természetjárók közül *Kolacskovszky L.*⁵⁹ és *Kovács K.*⁶⁰ már név szerint említette meg a lelőhelyet. *Saad A.* topográfiai táblázataiban csordásvölgyi erdő néven szerepel a lelőhely, de ide számította még a Mangó-tető D-i oldalában levő Nagykúp és Kiskúp kaptárkövet is. Tehát a két lelőhely kaptárköveinek és fülkéinek összesített számadatát közölte.⁶¹ *Erdős K.* geomorfológiai vizsgálatokat végzett a lelőhelyen.⁶²

I. kúp: Az oldalvölgy bejáratának bal oldali részén emelkedik az I. kúp hatalmas riolittufa tömbje, melyen 16 db fülke van (9. kép).

I/A kúp: Az I. kúp K-i oldalához kapcsolódó alacsonyabb riolittufa kúpra vonatkozik a jelölés, melyen 3 db fülke van (9. kép). A két kúp egy kaptárkönek is tekinthető, de szétválasztásuk mégis indokolt volt.

Az irodalomban közölt fényképek csak az I. kúpot ábrázolják. Ezek *Patay P.*⁶³ és *Korek J.*⁶⁴ adattári jelentésében, *Saad A.* munkáiban⁶⁵ és *Nagy T.*⁶⁶ cikkében található. *Korek J.* az egész lelőhelyet Csordásvölgy III. néven, s ezen belül az I. kúpot „A”-nak, az I/A kúpot pedig „A/1”-nek jelölte. A fülkéket folyamatosan számozta a két kúpon, ahol összesen 17 db-ot tartott nyilván. Az 1960. évi ásatásoknál az I. kúp DDK-i oldalának előterében egy nagyobb és egy kisebb szelvény lett kitérve, de leletanyag nem került elő. Az I/A kúp alja csak kutatóárokkalet megvizsgálva s ekkor került napvilágra a 2. és 3. fülke.⁶⁷ Az 1964. évi felmérésnél új sorszámozást alkalmaztunk a fülkéknél.

56. MNMA. 171. CS. III. 1959. Tévesen 11 db fülkét számolt. 5. t. 1—2. és 8. t. 2—4. kép.

57. MNMA. II. 1961/51. 14. t. 1—2. kép. Tévesen Csordásvölgy II. néven van jelölve.

58. *Bartalos Gy.*, 1891. 139.

59. *Kolacskovszky L.*, 1934. 220.

60. *Kovács K.*, 1934. 291. A mai tsz-tanya körüli szántásban találhatta az őskori leleteket, melyek alapján a kaptárkövek készítőit is őskori etnikumhoz kötötte.

61. *Saad A.*, 1963. 82.; 1964. 71. Hat kaptárkövön 50 db fülkét számolt.; 1965. 371. Hat kaptárkövön már 57 db fülkét tartott nyilván. Adata még így is hiányos, mert valójában a 6 kaptárkövön (ha a csordásvölgyi I. és I/A kúpot mi is egy kaptárkönek vesszük) összesen 61 db fülke van.

62. *Erdős K.*, 1972. 112., 117., 121. 3. kép. A felvétel az I. kúpot ábrázolja, melyet a szerző II. kaptárkönek jelölt.

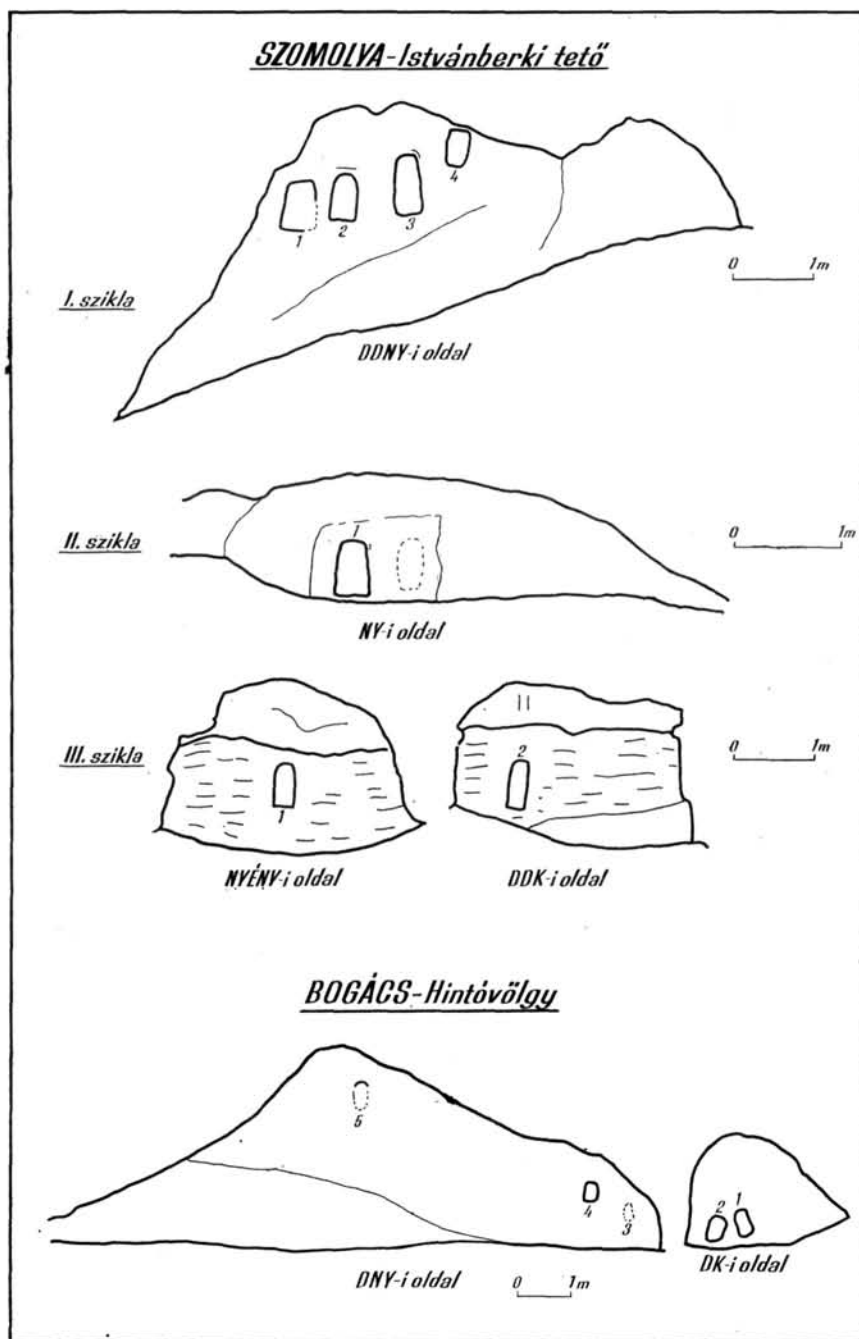
63. MNMA. 171. CS. III. 1959. *Patay P.* 14 db fülkét említett az I. kúpon, amelyet 2. sziklának jelölt. 2. t. 4. és 9. t. 1. kép.

64. MNMA. II. 1961/51. 10. t. 1. kép: *Korek J.* tévesen Furgásvölgy II. kúpnak jelölte. 15. t. 1. kép.

65. *Saad A.*, 1963. 89. 2. ábra.; 1966. 420. 4. ábra.; 1972. 106. 1. kép.

66. *Nagy T.*, 1968/39. 1849. 2. kép: Tévesen a 16 méter magas Nagykúpnak jelölte.

67. *Saad A.*—*Korek J.*, 1965. 372. A nagyméretű fülke adatai az I/A kúp 2. fülkéjével azonosak. Uo. 384. 10. ábra: Az „A” sziklán egy sorszám nélküli fülke is látható. Ezt és még egy fülkét (a mi számolásunk szerinti 13—14. fülkét) *Korek J.* nem vette figyelembe. Így alakult ki a 17 db-os fülkeszám 19 db helyett. Uo. 385. A 11. ábra felső rajza az I. kúp előterében ástott szelvényt ábrázolja.

12. kép.

II. kúp: Az I/A kúp végétől K-re, kb. 7 m-re emelkedik a II. kúp, melyen 6 db fülke van (10. kép).

Patay P. csak négy fülkét említett a kúpon.⁶⁸ *Saad A.* és *Korek J.* pontos fülkeszámot közölt a kúpon, melyet „B”-vel jelöltek.⁶⁹ *Mihály S.* cikkének egyik fényképfelvétele a kúp Ny-i oldalát ábrázolja.⁷⁰

III. kúp: A II. kúptól K felé egy kisebb riolittufa kúp emelkedik, melyen 2 db erősen lekopott fülke van (10. kép). *Patay P.* csak 1 db fülkét említett.⁷¹ *Saad A.* és *Korek J.* két fülkét ismertek a „C”-vel jelölt kúpon.⁷²

IV. szikla: Az I. kúptól kb. 40 m-re, a völgy túlsó (D-i) részén alacsonyabb riolittufa szikla fekszik, melyen 4 db fülke van (10. kép). A fülkéknél már csak az alap nyoma látható. *Korek J.* említette először a sziklát, melyen 4 db fülkét ismert.⁷³ A Csordásvölgy kaptárköveinek felmérése 1964-ben történt.

i) *Mangóoldal-Nagykúp és Kiskúp.* A falu felett emelkedő Vár-hegytől DK-re fekszik a Mangó-tető, melynek D-i oldalában hatalmas riolittufa vonulat húzódik. Helyzete a Csordás-völgy É-i részéhez is viszonyítható. A vonulat tetején sziklába vágott szekérút vezet, mely a Pulykó-tető felől kezdődve a Csordásnyakig (a Csordás-völgy végének elnevezése) tart. A helyi lakosok Török-útnak és Nagykökapunak nevezik a helyszínt. Az út középtájától jobbra, a sziklavonulat meredeken lejtő oldalából emelkedik ki az ún. Nagykúp (az idősebb helyi lakosok Ördögtorony néven is emlegetik) hatalmas, 16,2 m magas tömbje. A kúp DNY-i, D-i és DDK-i hajlatának alsó részén 20 db, az innen K felé eső sziklafelületeken pedig 5 db, tehát összesen 25 db fülke van. A lelőhely felmérése 1964-ben történt. A fülkék jelölésénél átvettük az 1960. évi ásatásnál alkalmazott sorszámozást (1. és 11. kép). A kúp É-i oldala nyeregyszerű átmenettel kapcsolódik a vonulathoz, így csúcsára is fel lehet kapaszkodni, ahonnan remek kilátás nyílik a Csordás-völgy, a Nagybábaszék, a tsz-tanya és a Furgál-völgy felé. Monumentalitása miatt méltán vált a kaptárkövek egyik legismertebb példájává. Fülke nélkül viszont érdekes geomorfológiai képződménynek tekinthető. A fent említett nevezetességek alapján a Nagykúpot és környezetét 1960-ban természetvédelmi területté nyilvánították.⁷⁴ Sajnos a fülkék ma már nagyon rossz állapotban vannak.

Bartalos Gy. a lelőhely első említője még 28 db fülkét számolt meg a Nagy-kúpon.⁷⁵ *Kolacskovszky L.* cikkének egyik felvétele a kúp É-i oldalát ábrázolja.⁷⁶ A csúcs ÉNy-i részén levő mesterséges bevágás és az É-i oldalon látható néhány kapaszkodó készítése idejét nem ismerjük. Nem helytálló viszont az a megállapítás, hogy a kúp oldalának egyes részeit meredekebbre, a gerinc felé

68. MNMA. 171. CS. III. 1959. 9. t. 2. kép.

69. *Saad A.*—*Korek J.*, 1965. 385.

70. *Mihály S.*, 1975/2. 62.

71. MNMA. 171. CS. III. 1959.

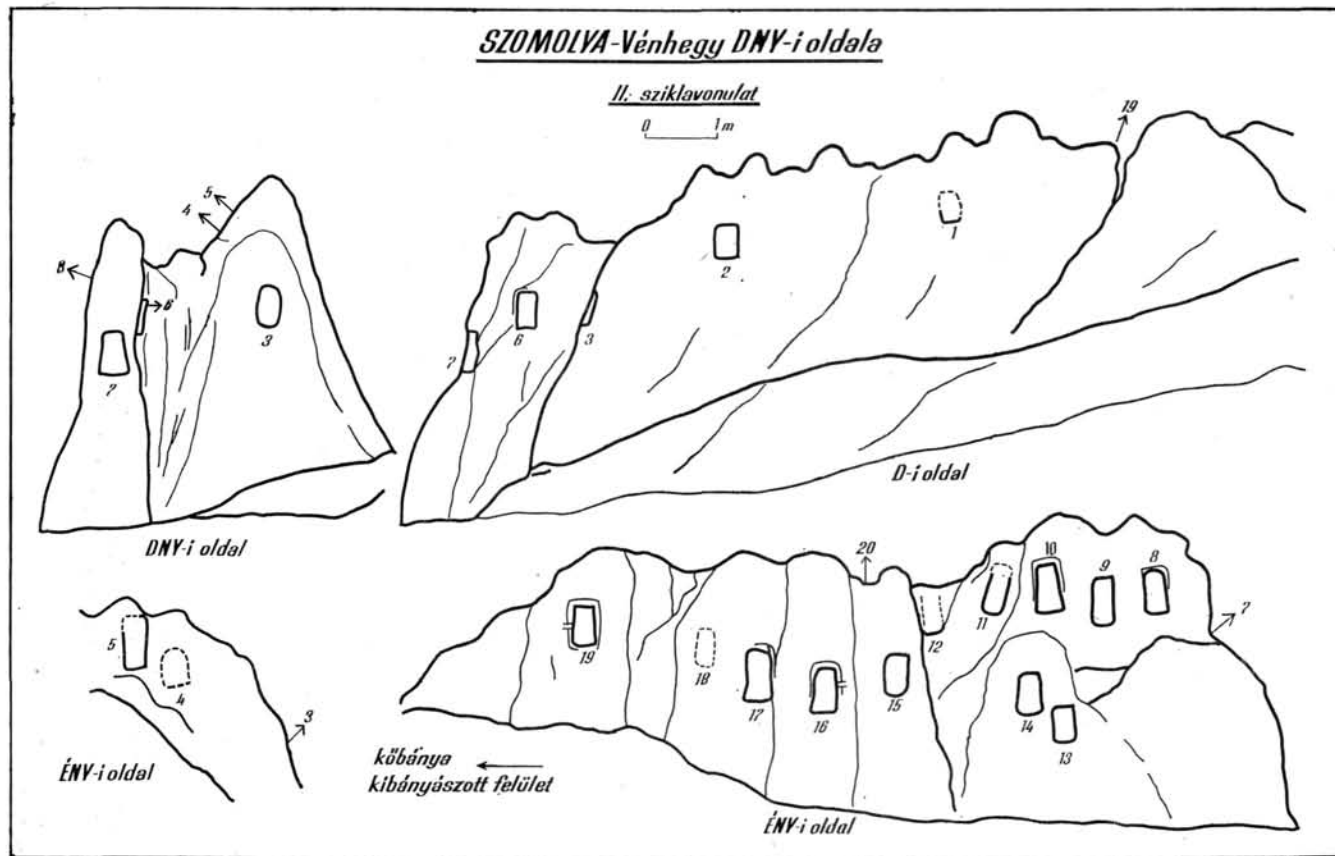
72. *Saad A.*—*Korek J.*, 1965. 385.

73. MNMA. II. 1961/51.; Lásd: 72. jegyzet.

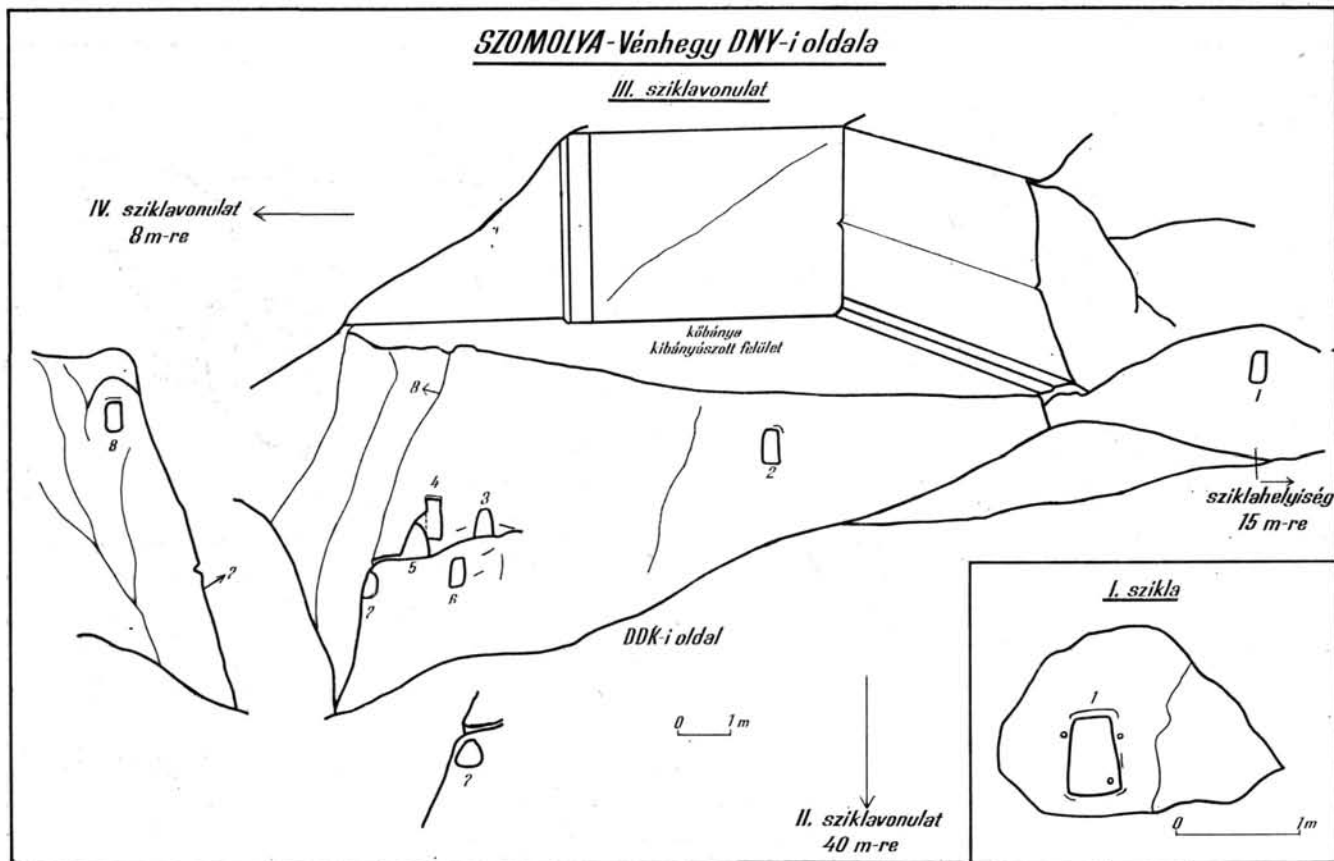
74. Az MTA Földtani Bizottságának 1967. V. 22-i jelentése, 32—35.; Védett természeti értékeink, 1976. 62.

75. *Bartalos Gy.*, 1891. 139.

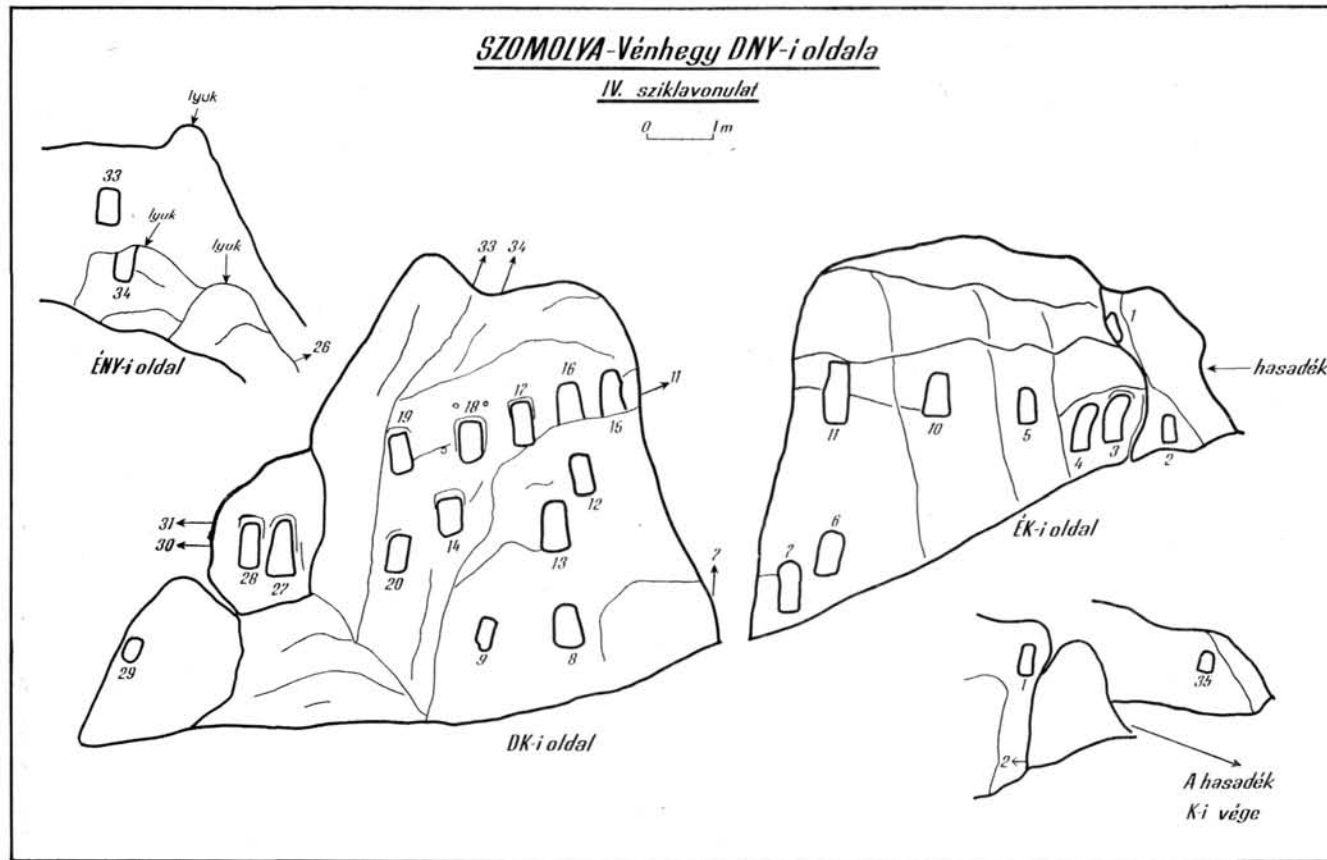
76. *Kolacskovszky L.*, 1934. 220.

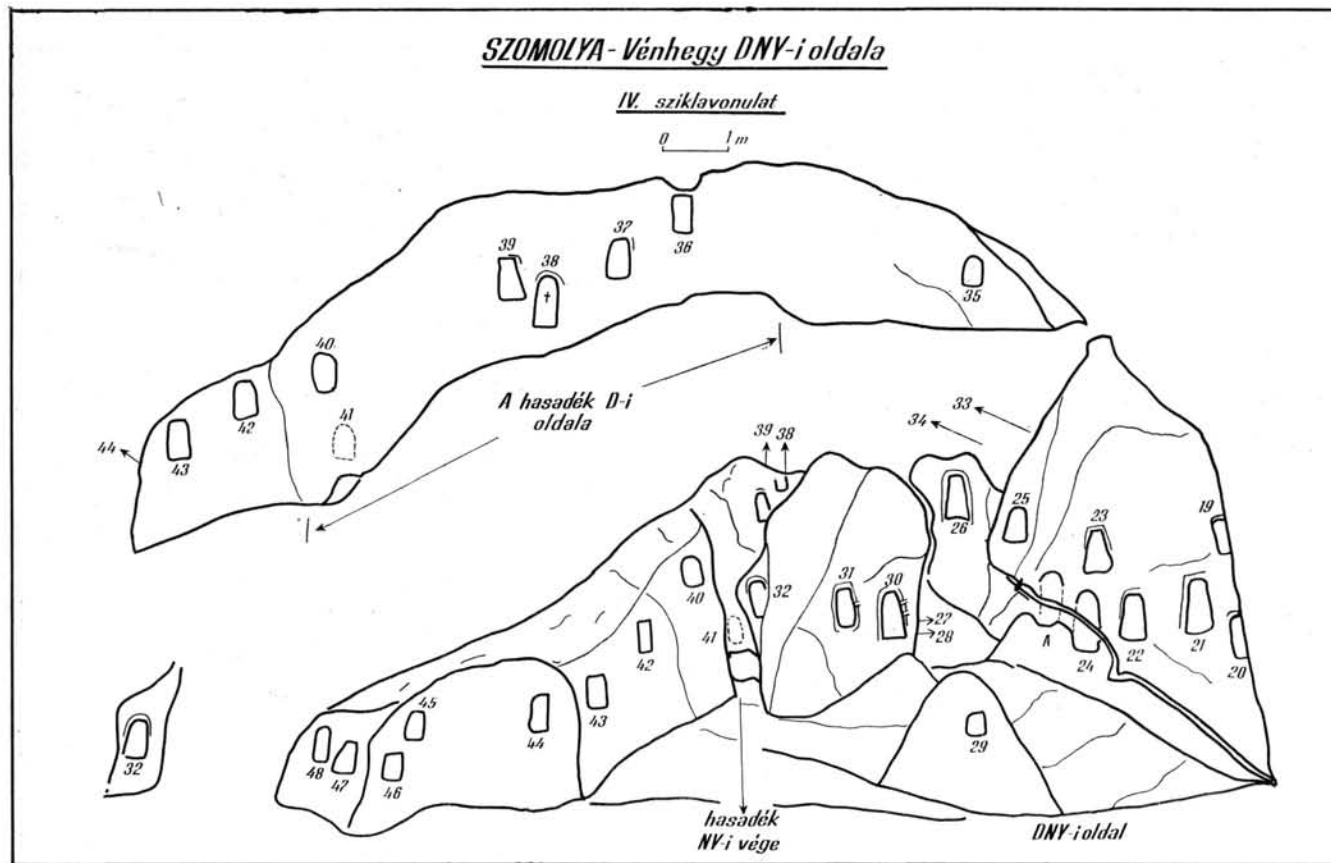
13. kép.

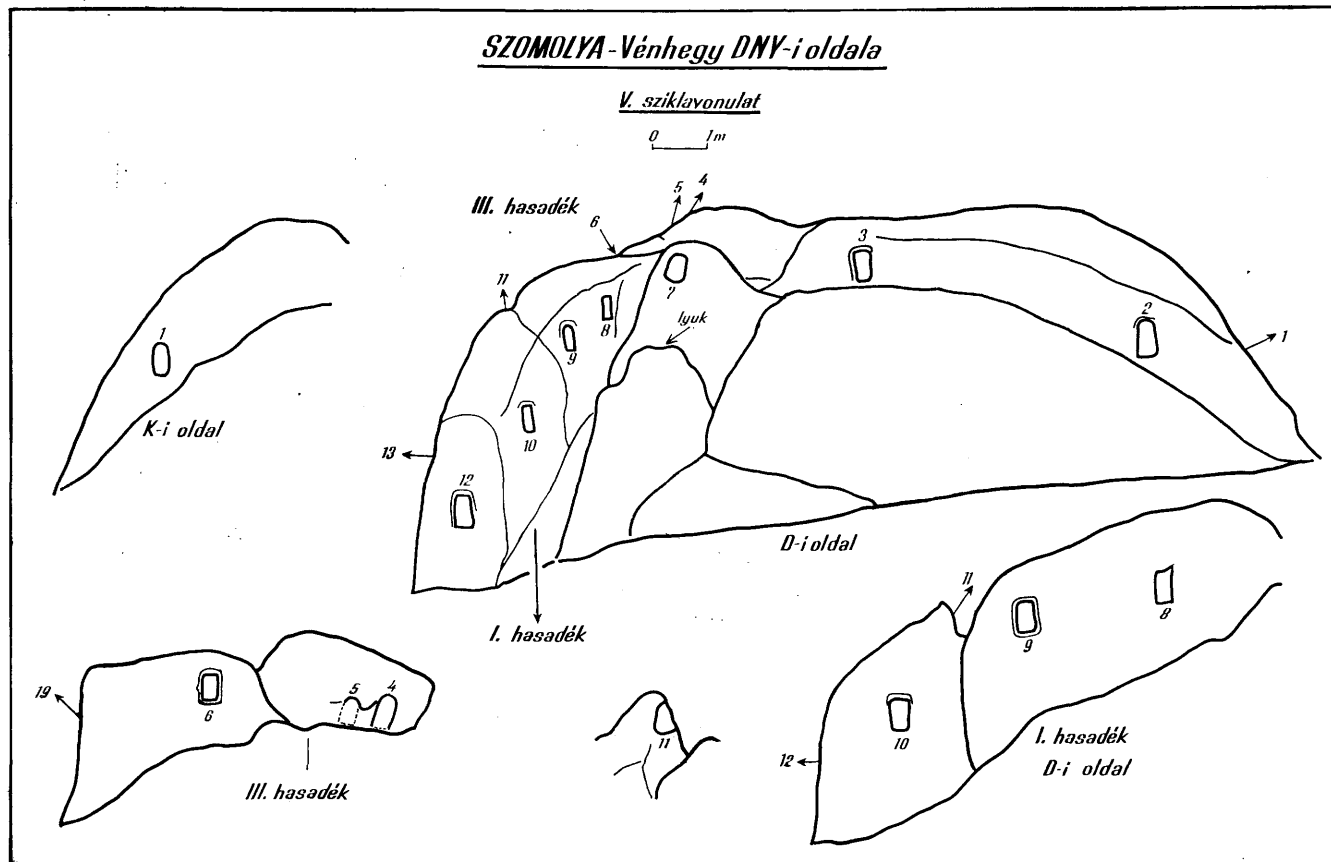
14. kép.

15. kép.

16. kép.

17. kép.

eső részt pedig homorúra faragták volna egykor.⁷⁷ Leszih A. tanulmányában⁷⁸, Patay P.⁷⁹, Korek J.⁸⁰ és Saád A.⁸¹ adattári jelentéseiben és cikkeiben, a Borsod című albumban⁸², Erdős K.⁸³ és Kádár L.⁸⁴ geológiai közleményeiben, valamint H. Szabó B. írásában⁸⁵ fényképfelvételek ábrázolják a Nagykúp DNy-i és D-i oldalát. Korek J. régész irányításával 1960 szeptemberében feltárási munkálatok kezdődtek a Nagykúp előterében, melyet Csordásvölgy I. néven jelöltek. Összesen öt szelvény lett kitzúve, melyekkel a kúp DNy-i és D-i hajlatánál levő 1—7., 1—8. és 10—13. fülkék alatti területet vizsgálták át. A fülkék használatával összefüggő ásatási leletanyagot három csoportra oszthatjuk.

Az előkerült kerámialeletek alapján a kaptárfülkék készítési és használati idejét a XI—XIII. század közé tehetjük.

A kerámiatöredékekkel egy szintben talált faragott kőlapok közül csak azok lehettek fedőlapok, amelyek pontosan ráillettek a formájuknak megfelelő keretű fülkékre, s falvastagságuk is megegyezett a keretek vastagságával. A viszonylag kis számú előfordulásuk arra mutat, hogy a fedőlapok többsége fából készülhetett, ezek azonban nyomtalanul elpusztultak. A keretekkel arányos méretű és vastagságú vékony kőlapok kifaragása egyébként sem lehetett könnyű feladat, mert a tufában levő keményebb szemcsék miatt mindig fennáll az elrepedés veszélye. Néhány egyenetlen vastagságú és formájú kőlap fedél rendeltetését viszont kétségbe kell vonnunk, mert hasonló — a fülkék nyílásának megfelelő nagyságú — kőmagokat szakítottak ki a fülkék faragásakor is.⁸⁶

A Nagykúp völgy felé lejtő riolittufa talapzatában mesterséges befaragások (csatorna, gödör és bevágás) kerültek elő, melyek a csapadékvíz elvezetésére és tárolására szolgáltak.

Korek J. rajzokkal és fényképekkel mellékelve, részletesen leírta az ásatás menetét és a leletanyag értékelését.⁸⁷ Saád A. három alkalommal volt jelen a feltárásoknál. Későbbi tanulmányaiban szintén közzétette az eredményeket. Topográfiai táblázataiban a csordásvölgyi erdő lelőhelynévhez tartozó kaptárkő és fülkeszámba a Nagykúp és Kiskúp adatai is szerepelnek.⁸⁸ Korek J. külön is megemlítette a pontos fülkeszámot, s méretadatokat is közölt. Bartalos Gy. még hárommal több fülkét látott a kaptárkövön, de mivel helyzetüket nem rögzítette, ezért a topográfiai táblázatban sem tüntettük fel ezeket. Valószínű, hogy a három fülke nyomtalanul elpusztult, de az is lehetséges, hogy még ma is megvannak az ásatás által nem érintett, törmelékkel betömődött sziklafelüle-

77. MNMA 102. CS. III. 1938. A szerző neve nincs feltüntetve.

78. Leszih A., 1939. 144.

79. MNMA. 171. CS. III. 1959. Patay P. 18 db fülkét említett. 3. t. 1—3., 4. t. 2. és 6. t. 3—4. kép.

80. Korek J., 1968/3. 11.; MNMA. II. 1961/51. 12. t. 2—3., 13. t. 1—3. és 15. t. 2. kép.

81. Saád A., 1958/12. 562.; MNMA. 513. SZ. IX. 1959. 5. t. 2—3. és 6. t. 1. kép.

82. Borsod, 1962. 252—253. kép.

83. Erdős K., 1972. 120.

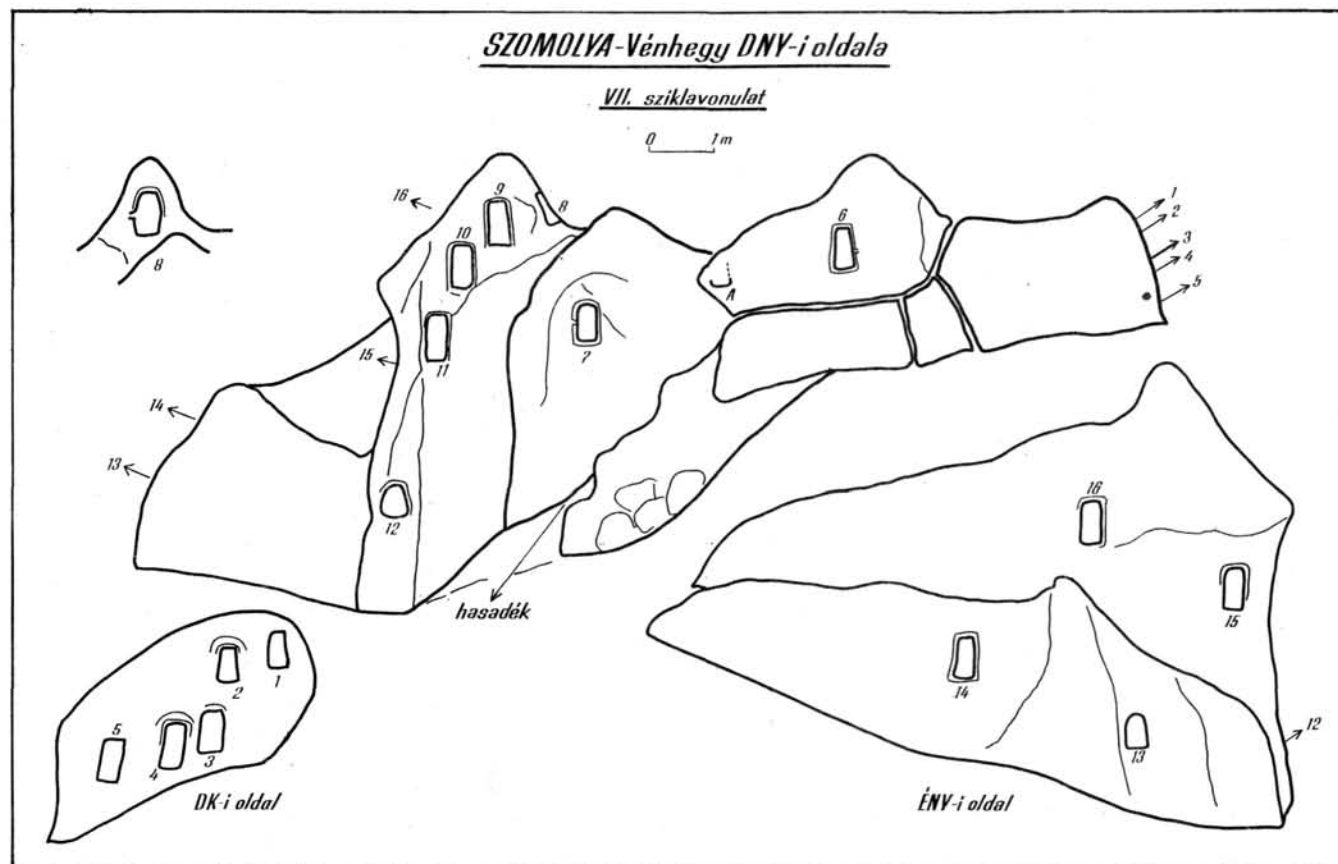
84. Kádár L., 1972. 26. 23. ábra felső kép.

85. H. Szabó B., 1974/1. 11.

86. Az egri Cakó-tető IV. kaptárkövén, a 8. fülke felett látható a kaptárfülke faragás kezdeti munkálatainak a nyoma.

87. Saád A.—Korek J., 1965. 377., 379—382., 385., 391—393.; MNMA. II. 1961/51.

88. Saád A., 1963. 82., 86—87.; 1964. 71., 75—76.; 1966. 420.; 1972. 109.

18. kép.

teken. Sajnos újabban téves adatokat közöltek a kaptárkőről, melyek alapján az eddigi eredmények nem ismerésére, vagy mellőzésére gondolhatunk.⁸⁹

Kiskúp: A Nagykúptól K. felé, kb. 55 m-re emelkedik az ún. Kiskúp riolit-tufa tömbje, melyen 5 db fülke van (11. kép). A kaptárkövet 1964-ben mértük fel.

Patay P. adattári jelentésében 4 db fülkét említett.⁹⁰ *Saad A.* ismerte a helyszínt, de a fülkék számát külön nem közölte.⁹¹ *Korek J.* régész 1960-ban ásatást végzett az általa Csordásvölgy II. néven jelölt Kiskúp 1—4. fülkéjének előterében. A feltárást részletesen elemző tanulmányában, a kaptárkő rajzán csak három fülke látható. A rajz mégis pontos, mert az 1., 3. és 4. fülkének a szelvény irányával azonos sziklafelületen vannak, míg a 2. fülke már innen kissé jobbra, a kúp hajlatánál nyílik. A szelvényből csak néhány faragott kőlap került elő, melyek közül az egyik különleges típust képvisel. A teljesen szabályos formájú kőlap felső szélében egy bevágás látható, mely — ha a kőlap valóban fedőlapként szolgált — a méhek kirepülőnyílása lehetett.⁹² *Erdős K.*⁹³ és *Kádár L.*⁹⁴ geomorfológiai szempontból tanulmányozta a kaptárkövet.

5. Cserépfalu-Ördögtorony

Cserépfalutól ÉK-re, a Mészterő DNy-i oldalában egy kúpokkal tagolt riolit-tufa vonulat húzódik ÉÉNy—DDK-i irányban. A vonulat DDK-i végénél emelkedik az Ördögtoronynak nevezett kúpos szikla, melyen 3 db fülke van (1. és 4. kép). A lelőhelyet 1964-ben mértük fel. A kúpot és környezetét a Borsod-A.-Z. megyei természetvédelmi jegyzék is számon tartja.

A lelőhelyet *Bartalos Gy.* említette először.⁹⁵ *Kolacskovszky L.*⁹⁶ és *Kovács K.*⁹⁷ a tetőn és a kaptárkő alatti szántásban őskori kerámiatöredékeket találtak s a kaptárfülkék használati idejét a leletek korával azonosították. *Korek J.* 1960-ban végzett terepbejárásán a Mészterőn erődített (Hallstatt-kori) településnyomot állapított meg, melyhez a kaptárkő fülkéinek a kora nem kapcsolható.⁹⁸ *Saad A.* pontos adatokat közölt a lelőhelyről és az őskori leletekre is felfigyelt.⁹⁹ *Erdős K.* geomorfológiai vizsgálatokat végzett a vonulaton.¹⁰⁰

6. Bogács-Hintóvölgy

A község É-i szélénél húzódó pincesorst elhagyva, a Cserépfalu felé vezető országúttól jobbra, az erdőszélen nyílik a Hintóvölgy bejárata. Innen kb.

89. Vártúrák I., 1975. 159. A Nagykúpon és a Kiskúpon összesen 22 db fülkét említ, holott a kettőn 30 db van.

90. MNMA. 171. CS. III. 1959. 4. t. 1. kép.

91. *Saad A.*, 1963. 82.; 1964. 71.; MNMA. 513. SZ. IX. 1959. 6. t. 2. kép.

92. *Saad A.*—*Korek J.*, 1965. 382—383.; MNMA. II. 1961/51.

93. *Erdős K.*, 1972. 118.

94. *Kádár L.*, 1972. 26. 23. ábra alsó képe.

95. *Bartalos Gy.*, 1891. 138.

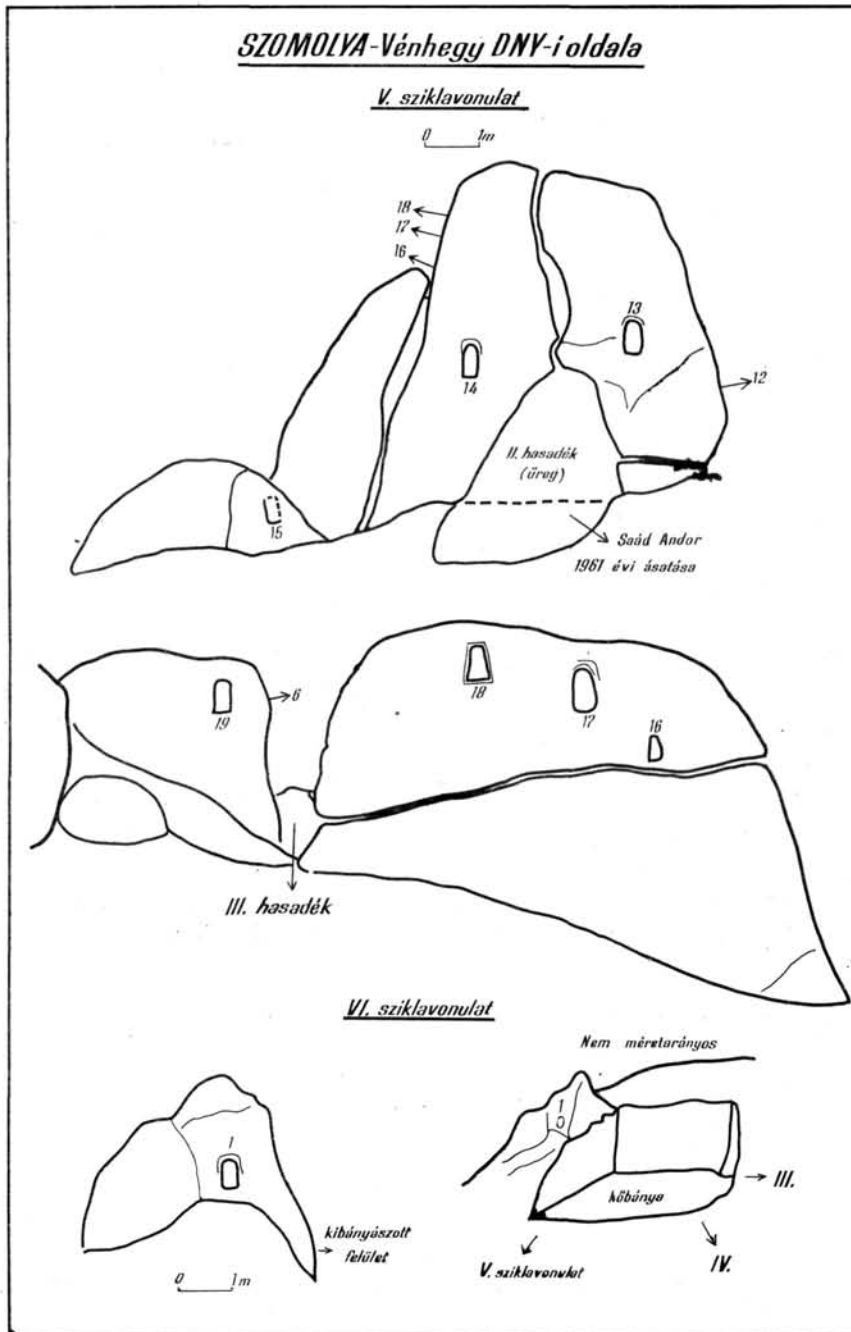
96. *Kolacskovszky L.*, 1934. 219—221.

97. *Kovács K.*, 1934. 290—291. A képen az Ördögtorony D-i oldala látható. A Mészhegy elnevezés a Mészterőre vonatkozik.

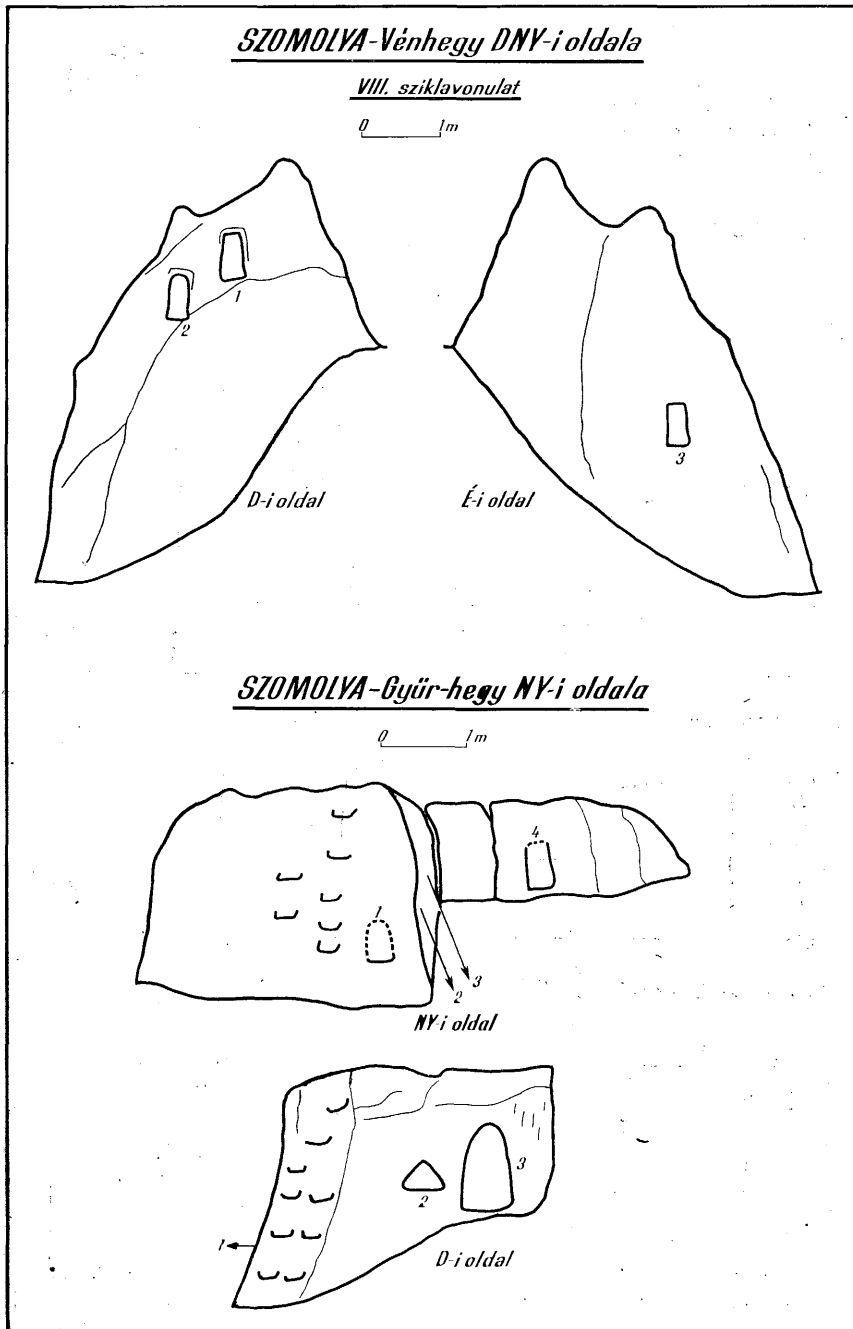
98. MNMA. II. 1961/51. *Korek J.* 2 db fülkét ismert a kúpon.

99. *Saad A.*, 1958. 561.; MNMA. 513. SZ. IX. 1959. 7. t. 3. és 8. t. 1. kép.; 1963. 82.; 1964. 71.; 1965. 371.; 1972. 107.

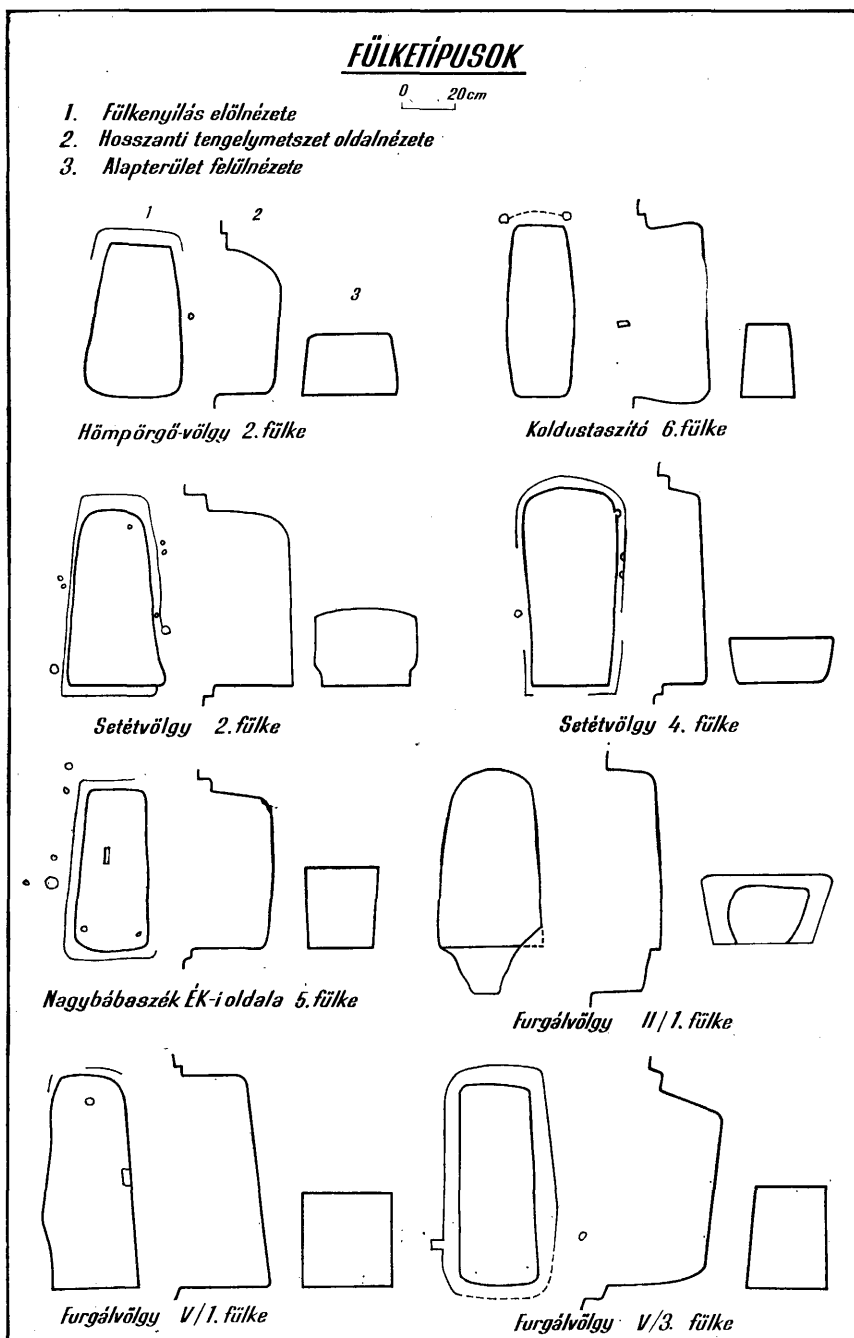
100. *Erdős K.*, 1972. 112., 114—116., 118.

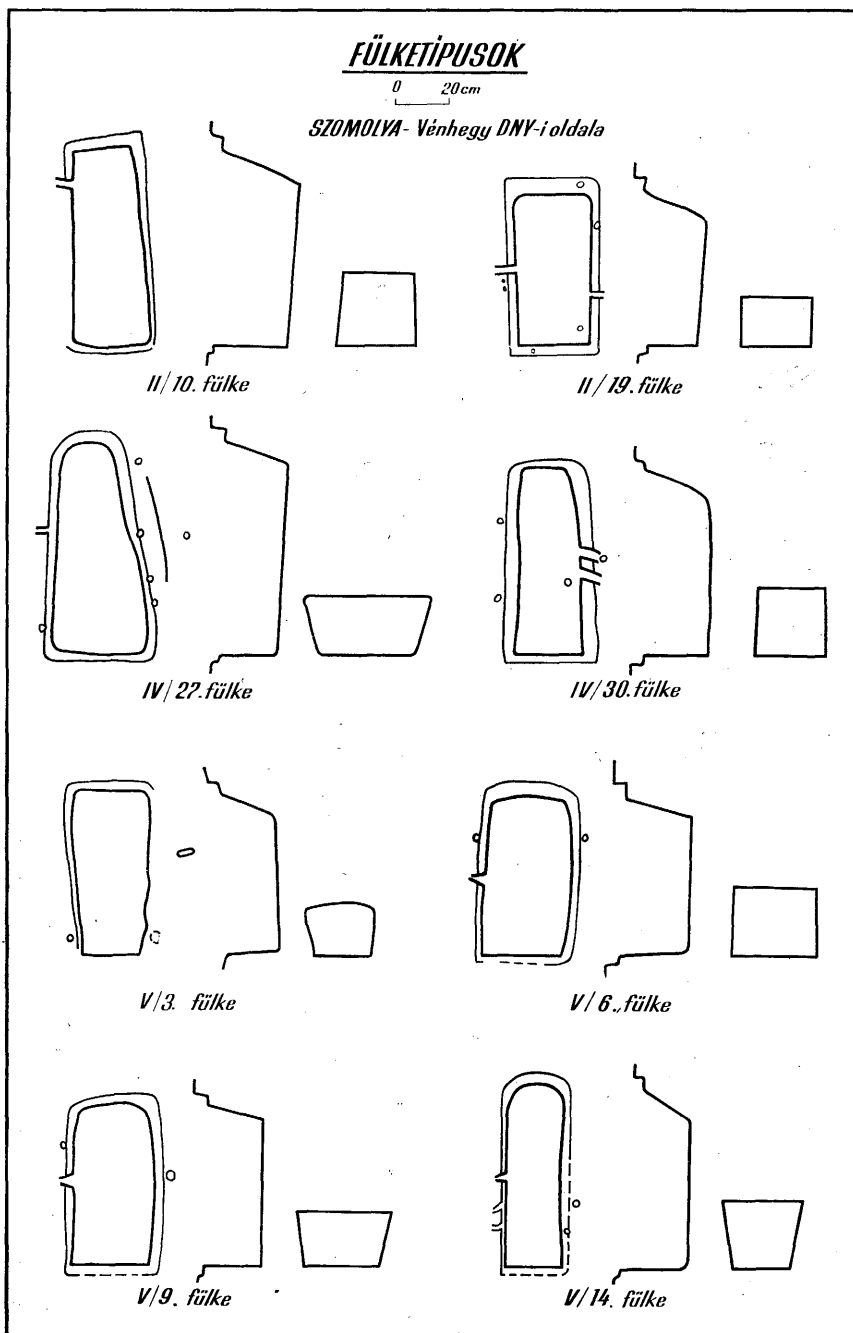

19. kép.

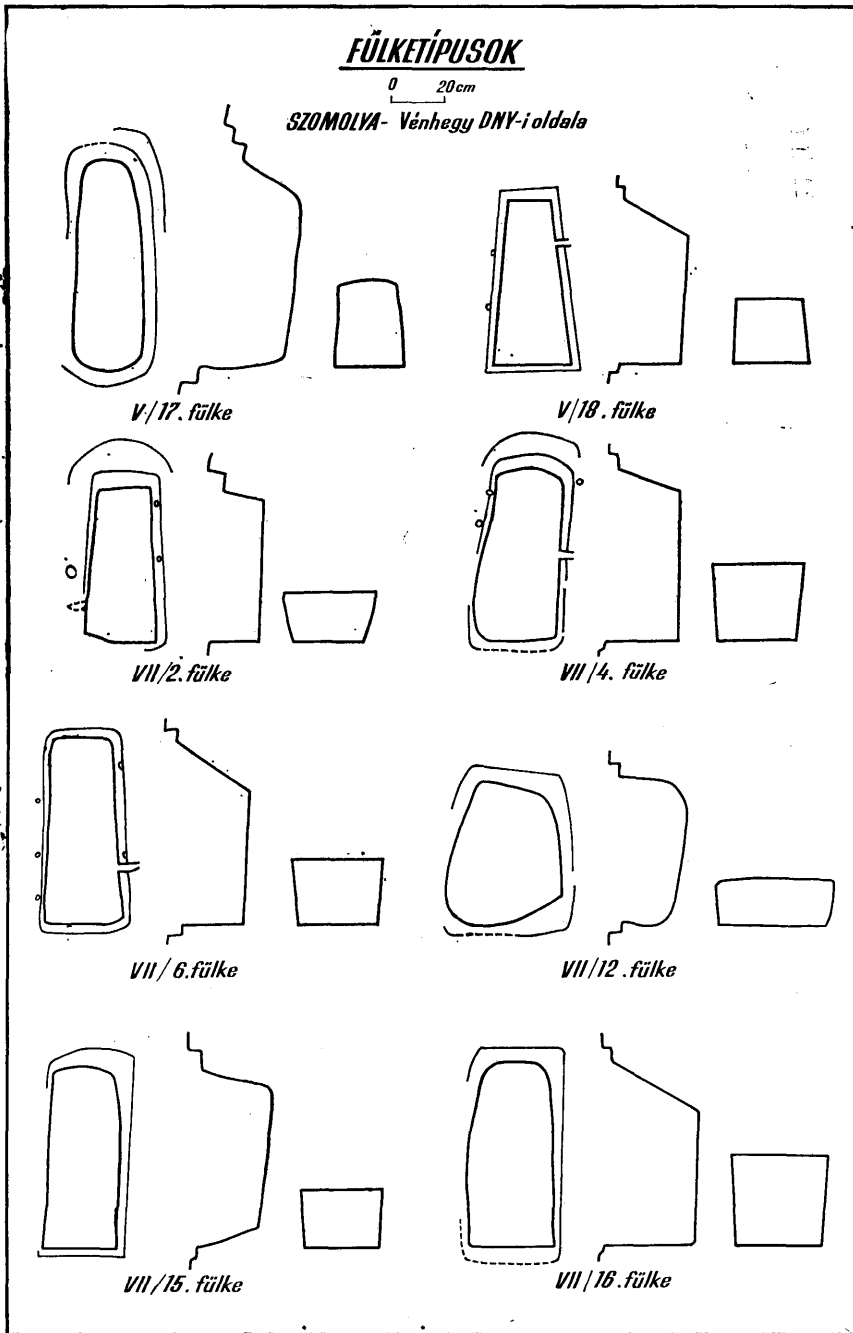

20. kép.

22. kép.

600 m-re, a völgy É-i oldalában riolittufa vonulat húzódik K—Ny-i irányban. A vonulat Ny-i végénél kiemelkedő kúp alakú tömbön 5 db kaptárfülke van (1., 12. és 28. kép). A lelőhelyet 1964-ben mértük fel. A már nem látható, teljesen lepusztult 3. és 5. fülkét 1964-ben még nyomokban lehetett rögzíteni.

A lelőhelyet *Bartalos Gy.* említette először.¹⁰¹ *Gyurkó Gy.* 1933-ban őskori kerámialeleteket ásott ki a kaptárkő környékén, de a pontos helyszínt nem említette meg.¹⁰² *Kovács K.* a kaptárkőtől D-re, a völgy meredek falában talált őskori cserepeket.¹⁰³ *Korek J.* három fülkét említett a kaptárkövön. A *Gyurkó Gy.* által kiásott leleteket korban a bükki kultúrához kötötte.¹⁰⁴ Tehát ez a leletanyag sem függ össze a fülkék használatának korával. *Martus F.* cikkében az 1—2. fülke képe látható.¹⁰⁵ *Saad A.* pontos adatokat közölt a lelőhelyről, melyet 1952-ben mért fel.¹⁰⁶ *Erdős K.* geomorfológiai vizsgálatokat végzett a vonulaton.¹⁰⁷

7. Szomolya

Szomolya község határában három lelőhelyen 12 db kaptárkő található, melyekben összesen 127 db fülke van.¹⁰⁸ A korábbi kutatók többsége nem tudta áttekinteni és rendszerezni a hatalmas fülketömeget, pedig ezek 91%-a (116 db) egy lelőhely kaptárkövein található meg. Valószínű, hogy az összesített fülkeszámban nagyobb adatot (129 db) szolgáltató cserépváraljai kaptárkövek a szétszórtság miatt voltak jobban áttekinthetők. *Patay P.* és *Saad A.* topográfiai csoportosításában csak a mellékelt fényképanyag alapján lehetett eligazodni. A kaptárkő-irodalomban szereplő fényképek azonosítását a lelőhelyek felsorolásánál közlöm.

a) *Vénhegy DNy-i oldala.* A falu határának Ny-i részében emelkedik a Vénhegy, melynek DNy-i oldalában hatalmas (kúppokkal tagolt) riolittufa vonulat húzódik. A legnagyobb és legmagasabb kúp területén 1958-ban kőbányát nyitottak. A kaptárkövek pusztítására *Takács József* hívta fel a figyelmet az Észak Magyarország 1958. szeptember 25-i számában. Az újságcikket követően a megyei tanács betiltotta a kőbányászatot. A kaptárköveket 1960-ban természetvédelmi területté nyilvánították.¹⁰⁹ Sajnos a sziklavonulat magasabb részeit — a betiltás hatálybalépésének időpontjáig — már elpusztította a kőbányászat. A kaptárkövek csoportosításánál a bányászat által szétagolt vonulat 1964. évi állapotát vettük figyelembe, s a terepviszonyoknak megfelelően 8 db kaptárkövet különítettünk el, melyek számozását DK felől kezdtük. *Saad A.* topográfiai táblázataiban szereplő összesített kaptárkő és fülkeszámot még

101. *Bartalos Gy.*, 1891. 138.

102. MNMA. 159. B. III. 1933. Márton L. levele, melyben említés történt *Gyurkó Gy.* ásatásáról.

103. *Kovács K.*, 1934. 290—291.

104. MNMA. II. 1961/51.

105. *Martus F.*, 1957/3. 5.

106. *Saad A.*, 1958. 561.; MNMA. 513. SZ. IX. 1959. 7. t. 1. kép.; 1963. 82.; 1964. 71.; 1965. 361.; 1972. 107.

107. *Erdős K.*, 1972. 112., 115., 118.

108. *Mihály P.*, 1975. 45. A Gyűr-hegyi lelőhely felkutatása a tanulmány lezárása után történt, ezért nincs megemlítve.

109. Védett természeti értékeink, 1976. 62. *Saad A.* 90 db-os fülkeszámát említik, viszont téves az a mondat, hogy „29 kaptárkőcsoportnál” volt ásítás.

24. kép. Tibolddaróc-Ablakoskővölgy: 1—5. fülkék

szétbontással sem lehetett azonosítani a terepen.¹¹⁰ A Vénhegy sziklavonulatának felső részét Kaptárkő-tetőnek, a legmagasabb kúpos tömböt Királyszékének és a hegy lábánál húzódó völgyet Kaptár-völgynek nevezik a helyi lakosok. Az I—VIII. sziklavonulatot 1964-ben mértük fel (1. kép).

I. szikla: A falu felől a Vénhegy DK-i oldalában húzódó szekérúton, majd gyalogösvényen haladva érünk le a Kaptár-völgybe. Az ösvény végétől néhány méterre jobbra, az erdőszélen egy kisebb riolittufa szikla fekszik, melyen 1 db fülke van (14. kép). Az I. sziklának nem volt irodalmi említése.

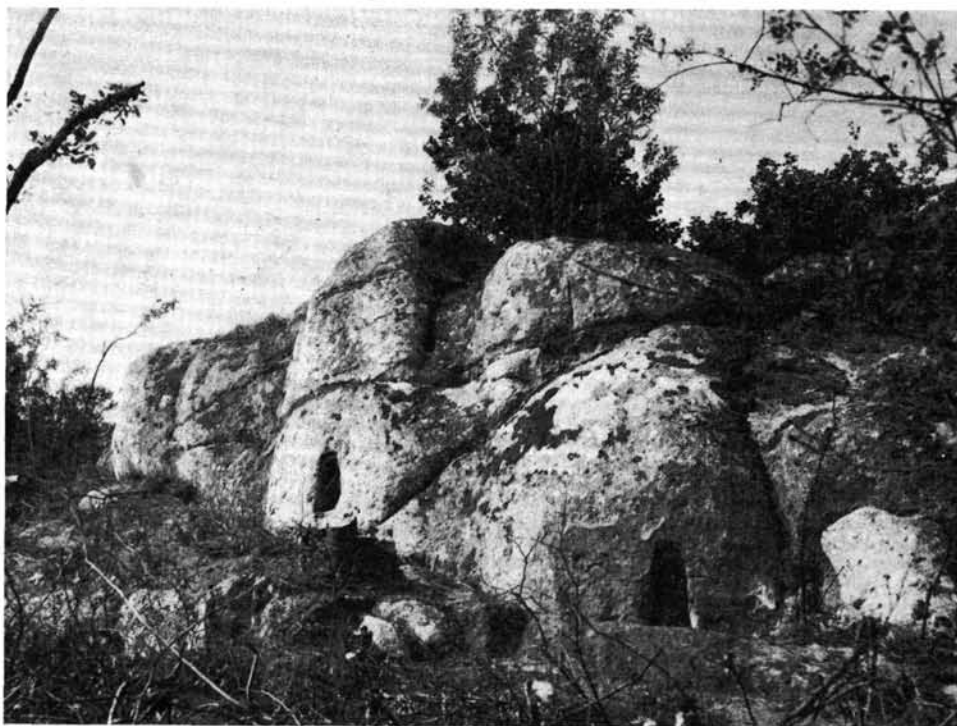
II. sziklavonulat: Az I. sziklától felfelé kb. 50 m-re kezdődik a Vénhegy DNy-i oldalában húzódó hatalmas sziklavonulat. A DNy felől kettős kúp alakú II. vonulat riolittufa tömbjén összesen 20 db fülke van (13. és 22. kép). A 17. fülkének két kerete volt. 1974 áprilisában végzett terepbejárásomon a 17. és 19. fülkék belsejében, az alap kivételével, mindenütt vastag viaszlerakódást találtam. Mindkét fülke nyílása ÉNy-ra néz. Korábban többször jártam a helyszínen (1964, 1968, 1971, 1972), de a fülkék belsejében nem volt ilyen lerakódás.

110. Saád A., 1963. 82. Kaptár-völgy: 7 kaptárkő, 90 fülke. Vénhegy lejtője: 1 kaptárkő, 5 fülke.; 1964. 71. Kaptár-völgy: ua., Vénhegy lejtője: 2 kaptárkő, 5 fülke.; 1965. 371. Vásárostető-hegy D-i lejtője: ua. mint a Kaptár-völgy, Vénhegy lejtője: ua. A fényképekből ítélve Saád A. bejárta a II—VIII. sziklavonulat területét.

A friss viasznyomokból arra következtethetünk, hogy a fülkékben 1972—74 között méhek laktak. Ez közvetlen bizonyíték arra, hogy a méhcsalád betelepítésére alkalmas az eddig kedvezőtlen tájolásúnak vett ÉNy-i fülke is.

A II. sziklavonulat ismeretéről tanúskodnak Saád A.,¹¹¹ Patay P.,¹¹² Korek J.,¹¹³ és Martus F.¹¹⁴ fényképfelvételei.

III. sziklavonulat: A II. vonulat K-i végétől a befaragott szőlőkunyhóig, a bányászat a sziklafelület alsó részét is megbontotta. A sziklahelyiségtől kezdődik az egykor legmagasabban kiemelkedő kúpos tömb, melyet III. sziklavonulatlak jelöltünk. A kőbányászat a kúp felső részét teljesen elpusztította, így csak az alacsonyabban fekvő fülkék maradtak meg. A kunyhótól számozva összesen 8 db fülkét találunk (14. kép). A kúp felső részének rekonstruálása csak régi fényképek alapján lehetséges. Valószínű, hogy az alsó rész törmelékekkel betemetődött felületében is akad még fülke, de ennek tisztázására feltárást kellene végezni.

25. kép. Cserépváralja-Setét-völgy: 1—3. fülkék

111. MNMA. 513. SZ. IX. 1959. 2. t. 1. kép.

112. MNMA. 171. CS. III. 1959. Patay P. I. sziklának jelölte és 6 db fülkét említett. 10. t. 3., 11. t. 3., 12. t. 1—2. és 14. t. 3. kép.

113. MNMA. II. 1961/51. 4. t. 3., 5. t. 1—2., 7. t. 2. és 8. t. 2. kép.

114. Martus F., 1957/2. 4. A képen a 10. és 14—16. fülkék láthatók igen éles szögű fényképezve.

26. kép. Cserépváralja-Koldustaszító: 1—6. fülkék

A III. sziklavonulatról *Patay P.*,¹¹⁵ *Korek J.*¹¹⁶ és *Saad A.*¹¹⁷ készített fényképfelvételeket. *Saad A.* egy nagyméretű, ún. óriás fülke adatait ismertette tanulmányában, de ilyen méretű fülkét nem találtunk Szomolyán. A helyszíni megfigyelések alapján kiderült, hogy az egymás mellett levő, de kirepedt oldal-falú 4. és 5. fülkét *Saad A.* egy fülkének mérte.

IV. sziklavonulat: Az egykor legmagasabb kúpból, a III. vonulatból előreugró hatalmas riolittufa tömb képezi a IV. sziklavonulatot, melyen összesen 48 db fülke van (15—16. kép). A tömböt egy K—Ny-i irányú hasadék szeli át, melyet a helyi lakosok Kutyaszorítónak is neveznek. A 11. fülkének csak a hátlapja maradt meg, de magasságmérete alapján a legnagyobb magyarországi kaptárfülke volt. A 27. fülke kettős keretű lehetett (22. kép). A IV. vonulat legmagasabb részénél, a 33—34. fülkék környezetében levő három kúpforma csú-

115. MNMA. 171. CS. III. 1959. *Patay P.* 2. sziklának jelölte és 7 db fülkét említett. 11. t. 3., 14. t. 2. és 15. t. 3. kép.

116. MNMA. II. 1961/51. 6. t. 3. és 7. t. 1. kép.

117. *Saad A.*, 1958. 562. A fénykép a III. vonulat kibányászott tetejét ábrázolja.; 1965. 375. Az „óriás” fülke említése.

27. kép. Cserépváralja-Köveslápa: I. szikla 1—4. fülkék

csába 1—1 kerek lyuk van befaragva (15. kép). Ezzel szemben, a 38. fülke hátlapján egy kereszt alakú bevésés látható „O. J.” monogrammal jelölve. Mindkettő új keletű faragásnak vehető. A 24. fülke melletti „A” jelölésű nyomot már nem lehetett egyértelműen kaptárfülkének venni.

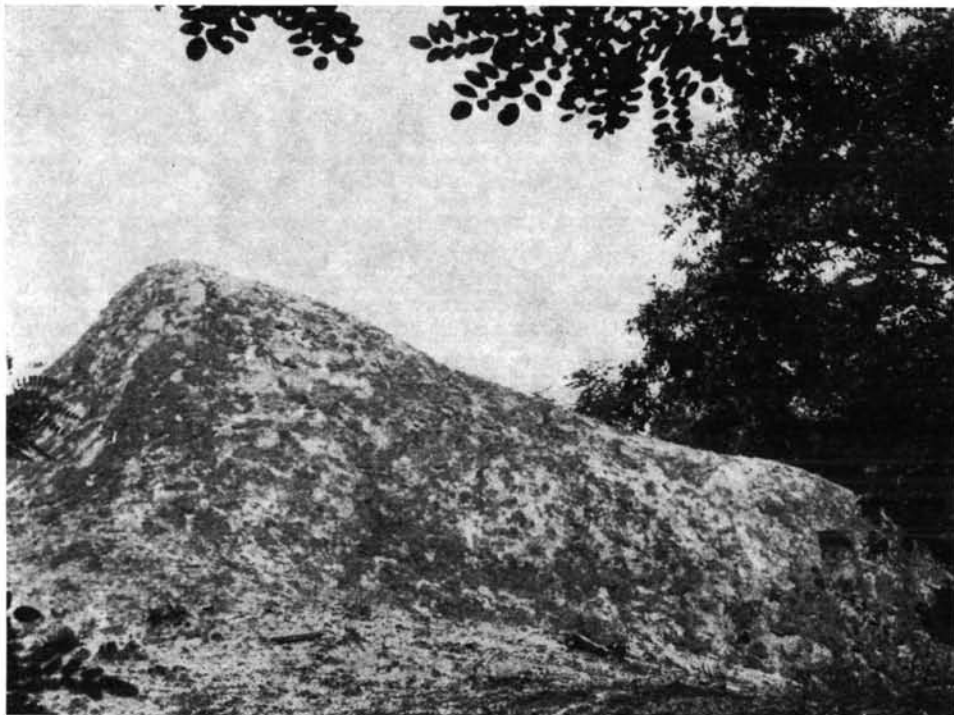
Kubinyi Ferenc már 1865-ben felhívta a figyelmet a szomolyai Kaptár-völgy fülkéire, s a 38. fülke hátlapján levő kereszt alakú bevésést is megemlíti. *Bartalos Gy.* is ismerte a helyszínt és két fényképet közölt a IV. sziklavonulat fülkéiről.¹¹⁸ *Kolacskovszky L.* cikkében,¹¹⁹ *Patay P.* jelentésében¹²⁰ és a Borsod című albumban¹²¹ is láthatók fényképfelvételek a vonulatról. *Sáád A.* a III. és

118. *Kubinyi F.* 1865. III. 10. sz. 452. Hivatkozik Perger kanonokra, aki száznál is több fülkét számolt meg.; *Bartalos Gy.*, 1891. 138—139.

119. *Kolacskovszky L.*, 1934. 219.

120. MNMA. 171. CS. III. 1959. *Patay P.* 2. sziklának jelölte és a Kutyaszorítótól É-ra 12 db, D-re pedig 25 db fülkét számolt. Tehát a III—IV. vonulatot egy kaptárkőnek (2. szikla néven) vette. 10. t. 4., 11. t. 1—2., 12. t. 3. és 14. t. 2., 4. képek.

121. Borsod, 1962. 222. kép.

28. kép. Bogács-Hintóvölgy: A kúp DNy-i oldala a 4. fülkével

IV. vonulatot egy kaptárkőnek tekintette, de a közölt fülkeszámai nem pontosak.¹²²

V. sziklavonulat: A IV. vonulat hatalmas tömbjétől Ny felé, kb. 20 m-re kezdődik az V. sziklavonulat, melyen 19 db fülke van (17., 19., 22—23. és 29. kép). A sziklatömböt két keskenyebb és egy üreget alkotó hasadék tagolja. A II. számú hasadéknak jelölt üregnél végzett feltárást *Saad A.* és kutatótársa 1961-ben. Az üreg kitöltését fenéig, előterét pedig 40—70 cm-es mélységig ásták fel. Összesen 36 db kerámia töredéket találtak, melyek korát *Kórek J.* a XIV—XV. századra datálta. *Saad A.* a vonulatot 4. számú kaptárkőnek jelölte.¹²³

122. *Saad A.*, 1958. 561. A képalírás téves, mert a kupa (azonos a IV. vonulattal) ma is látható. Az 1938-ban számolt 38 db fülke a III—IV. vonulatra nézve kevés.; 1963. 84. Itt már 40 db fülke van említve. Uo. 90. 4. ábra, 91. 6. ábra: a IV/26. fülkét ábrázolja, de a képalírás téves, mert nem a legnagyobb fülke.; 1964. 71. Ua. a felvétel, mint a 91. 4. ábra.; 1965. 378. I. t. 1—2. kép. A 2. képen jól látható a III. és IV. vonulat bányászat utáni széttagoltsága. Uo. 386. II. t. 2. kép: IV/26. fülke.

123. *Saad A.*, 1963. 86., 91. 7. ábra: V/12. és 14. fülkék.; 1964. 73. A jobboldali képen az V/18. fülke látható.; 1965. 394.; 1966. 421. 5. ábra: V/12. és 14. fülkék.; 1972. 107. 4. kép: V/18. fülke., 109., 120. I. t. és 121. II. t. a kerámialeletek láthatók.

29. kép. Szomolya-Vénhegy: V. sziklavonulat
6. fülke

30. kép. Szomolya-Vénhegy: VII. sziklavonulat
9—10. fülke

31. kép. Szomolya-Vénhegy: VII. sziklavonulat
12. fülke

32. kép. Szomolya-Ispánberki tető: I. szikla 1—4. fülkék

VI. sziklavonulat: A III. vonulat felső részén két fejtésben bányászták a követ. A második fejtés végénél egy kis szakaszon épen megmaradt a hatalmas kúp csúcsának ÉNy-i széle. Az itt kiemelkedő kúpos sziklacsúcs oldalában 1 db fülke van (19. kép). Mivel az 1. fülke távolabb esik a III. vonulat fülkéitől és közöttük nehezen járható bányaterek vannak, ezért a VI. sziklavonulat jelölést (a fülkétől pár méterre kezdődik az V. vonulat) indokoltnak tartottuk. *Saad A.* ismerhette a helyszínt, de a fülkéről nem tett említést.

VII. sziklavonulat: Az V. vonulattól ÉNy felé kb. 30 m-re emelkedő VII. vonulat hatalmas tömbjén összesen 16 db fülke van (18. és 30.—31. kép). A vonulat középtáján egy keskenyebb hasadék húzódik. A 2. és 4. fülke keretének felső széle felett félköríves bevágás látható, mely a csapadék elvezetésére szolgált (23. kép).¹²⁴ A 6. fülkétől balra levő „A” jelölésű faragásnyomot már nem lehetett egyértelműen kaptárfülkének venni.

Saad A. több felvételt közölt a fülkékről, de a vonulat jelölését nem tüntette fel. Itt hívta fel a figyelmet azokra a keretes fülkékre, ahol a keretek hosszanti oldalát egy vagy több bevágás szeli át. A bevágások a fedőlap rátétele

124. Az ardinói (Bulgária) fülkéknél látható ilyen bevágás. A külföldi irodalomból nem lehet megállapítani a mi kaptárfülkéinkkel való azonosságot. A kérdést a helyszínen végzett terepbejárásal lehetne eldönteni.

33. kép. Szomolya-Ispánberki tető: III. szikla 1. fülke

után is nyílást biztosítottak a fülke belsejének irányában. Valószínű, hogy a méhek kirepülőnyílásának tekintett bevágások nemcsak a keretek mentén voltak. A legtöbb fülkénél ugyanis nincs a kereten bevágás, amiből arra következtethetünk, hogy a kirepülőnyílás a fedőlapon volt kiképezve.¹²⁵ *Patay P.*¹²⁶ és *Korek J.*¹²⁷ adattári jelentésében, valamint *Martus F.*¹²⁸ cikkében is láthatók felvételek a vonulatról.

VIII. sziklavonulat: A VII. vonulattól Ny felé, a Kaptár-völgy végével egyvonalban fekszik a VIII. sziklavonulat kúpos tömbje, melyen 3 db fülke van (20. kép).

Saad A.,¹²⁹ *Patay P.*¹³⁰ és *Korek J.*¹³¹ adattári jelentésében néhány felvétel látható a szikláról.

125. *Saad A.*, 1963. 90. 5. ábra: VII/6. fülke.; MNMA. 513. SZ. IX. 1959. 3. t. 2. kép.; 1964. 73. Bal oldali kép: VII/6. fülke.; 1965. 387. III. t. 2. kép: VII/1—5. fülkék.; 1972. 106. 2. kép: VII/1—4. fülkék., 107. 3. kép: VII/6. fülke.

126. MNMA. 171. CS. III. 1959. *Patay P.* 3. sziklának jelölte 12. t. 4. és 13. t. 1—2. kép.

127. MNMA. II. 1961/51. 4. t. 2., 5. t. 3. és 6. t. 3. kép.

128. *Martus F.*, 1957/2. 4. A képen a VII/7—11. fülkék láthatók.

129. MNMA. 513. SZ. IX. 1959. 2. t. 2. kép.

130. MNMA. 171. CS. III. 1959. *Patay P.* 4. sziklának jelölte. 13. t. 4. és 14. t. 1. kép.

131. MNMA. II. 1961/51. 6. t. 1. kép.

b) *Ispánberki-tető, I. szikla*: A Kaptár-völgy bejáratával szemben (az itt levő volt gémeskutat a helyiek Csorda-kútnak nevezik, melytől keskeny ér csordogál Novaj község irányába) az Ispánberki-tető Ny-i aljában egy nagyobb riolittufa szikla emelkedik, melynek D-i oldalában 4 db fülke van (1., 12. 26. és 32. kép).

II. szikla: Az I. szikla felett kb. 20 m-re, alacsonyabb riolittufa pad képezi a II. sziklát, melynek oldalában egy kisebb, mesterségesen kialakított beszögelés van. Ennek hátsó falában 1 db fülke látható, erősen lepusztult állapotban (12. kép). Mellette egy teljesen lekopott, alakatlan mélyedés van, melyet már nem lehetett kaptárfülkének venni.

III. szikla: Az I. sziklától DK felé (Novaj irányában) kb. 250 m-re, közvetlenül a hegytető peremén emelkedik a III. szikla, melyen 2 db fülke van (12. kép). Környezetében egy felhagyott művelésű kőfejtő kb. 30×8 m-es mélyedése húzódik. Valószínű, hogy a hegytetőn levő régi kőbányák területén több kaptárkő is lehetett egykor, de ezek nyomtalanul elpusztultak. A III. szikla tetején látható kisebb befaragások és lyukak is a kőbányászattal magyarázhatók. A puha riolittufa kőzet helyett itt már keményebb andezittufa képezi a szikla anyagát (33. kép).

A lelőhely nem volt megemlítve a kaptárkő-irodalomban. *Saad A.* topográfiai táblázatában szereplő Vénhegy lejtője elnevezésű lelőhely (2 kaptárkő, 5 fülke) nem azonos az Ispánberki-tetővel. Az I—III. szikla felmérése 1974-ben történt.

c) *Gyür-hegy Ny-i oldala*. A falu K-i részén emelkedő Gyür-hegy Ny-i oldalában, a tetőre vezető ösvény mellett egy nagyobb sziklatömb emelkedik, melyen 4 db fülke van. Környezetében több, elhagyott kőfejtő húzódik, melyek hasonló keménységű kőanyagot szolgáltatott egykor, mint az Ispánberki-tetőn. A szikla tetejét is megrongálta a kőbányászat, oldalába pedig kapaszkodókat vágtak (1. és 20. kép). A lelőhely felmérése 1974-ben történt. A kaptárkőnek nem volt irodalmi említése.

Lator-út (Sály)—Léleklyuk-barlang

Sály községtől É felé kb. 3 km-re fekszik a Lator-út nevű település. A fellelke emelkedő Lator-hegy (tetején őskori településnyom és középkori várrom látható) É-i végével szemben, a Kecet-hegy D-i lejtőjén (a Vízfötető aljában eredő Sályi forrásokkal szemben) egy riolittufába vájt helyiség van, melyet a helyi lakosok Léleklyuk-barlangnak neveznek, de készítem idejét nem ismerik. A sziklahelyiség belseje négy részre tagolódik. A III. jelzésű folyosó elejénél egy széles kürtő nyílik, mely majdnem függőlegesen faragva a dombtetőre vezet. A kürtő falában rovásfelirat látható (1—2. kép). *Bár a barlang környezetében nincs kaptárkő, de a kürtő hasonló analógiáit mégis a kaptárkövekkel összefüggő és azonos korú sziklahelyiségeknél találtuk meg.* Ehhez hasonló a pomázi Holdvilágárokban a Nagysziklába vágott barlang kürtője (Pest megye), melynek aljában szintén találunk rovásfeliratot. A bulgáriai Roják község (Provadiai-plató) határában a kaptárfülkék azonos párhuzamai közvetlen kapcsolatban vannak a környezetükben befaragott XII—XIV. századi barátlakásokkal. Ezek közül

a 3. számú sziklahelyiség szintén kürtős.¹³² A Léleklyuk-barlangra és a kürtőben levő rovasokra *Bartalos Gy.* hívta fel először a figyelmet.¹³³ Adatát később *Kolacskovszky L.*¹³⁴ és *Martus F.*¹³⁵ is átvette. *Saad A.* a helyszínen rögzítette a rovasjeleket. A felmérést 1964-ben készítettük.

A fülkék mérettáblázata

A táblázat a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében felmért 36 kaptárkő 278 db fülkéjének a méretadatait tartalmazza. Az itt szereplő rövidítések értelmezését a jegyzetekben közlöm.¹³⁶

132. *Mihály P.*, 1975. 36. 18. kép., 47.

133. *Bartalos Gy.*, 1891. 140—141. A barlangban levő fülkék tárolásra szolgáltak, tehát nem kaptár-fülkék.

134. *Kolacskovszky L.*, 1934. 221—222.

135. *Martus F.*, 1957/2. 4.

136. F. sz.: fülke száma; Nysz. a.: nyílászélesség alul; Hsz. a.: hátlapszélesség alul; Nysz. f.: nyílászélesség felül; Hsz. f.: hátlapszélesség felül; Nym. k.: nyílsmagasság közepén; Hm. k.: hátlapmagasság közepén; A. m. k.: alap mélysége közepén; B. m. k.: boltozat mélysége közepén; Ny. t.: nyílás tájolása; K.: keret; F. é.: fedőlap ékelések; B. é.: belső ékelések. Az „i” rövidítés az ívesen záródó oldalak méretére vonatkozik. A ritkán előforduló „j” és „b” jelölés jobb, illetve bal oldali méretet jelent.

A fülkék mérettáblázata

(A méretek cm-ben értendők, a dőlt szedés eredeti, nem lekopott méretet jelent)

Lelőhely	F. sz.	Nysz. a.	Hsz. a.	Nysz. f.	Hsz. f.	Nym. k.	Hm. k.	A. m. k.	B. m. k.	Ny. t.	K.	F. é.	B. é.
1. Abaujszántó- Hőmpörgővölgy	1.	—	31	—	29	—	72	13	—	K	—	—	—
	2.	35	30	24	18	56	48	23	21	KÉK	+	+	—
	3.	—	19	—	19	—	45	—	—	KÉK	—	—	—
	4.	31	29	20	22	63	57	15	12	K	+	+	—
	5.	35	38	34	33	60	52	10	20	É	—	+	+
2. Kács- Kecskekő	1.	36	36	21	28	47	40	25	13	DNy	—	+	+
	2.	29	30	—	25	—	39	23	—	NyDNy	—	—	—
	3.	—	30	—	21	—	40	—	—	Ny	—	—	—
3. Tibolddaróc- Ablakoskővölgy	1.	32	33	—	25	—	43	14	—	DNy	—	—	—
	2.	38	38	29	i. 34	56	56	8	10	DK	—	—	—
	3.	—	36	—	i. 26	—	53	—	—	DK	—	—	—
	4.	33	34	25	26	52	50	19	10	DDK	—	—	—
	5.	29	34	20	23	43	40	16	12	DNy	+	+	—
	6.	—	36	—	36	—	57	11	5	DDNy	—	—	—
4. Cserépvárnya a) Setét-völgy	1.	36	43	20	21	59	57	36	18	DDK	+	+	+
	2.	35	40	22	29	65	59	28	32	K	+	+	+
	3.	—	32	—	23	—	50	—	—	KDK	—	—	—
	4.	30	40	28	33	74	70	16	10	ÉNy	+	+	—
	5.	26	42	28	30	68	66	27	10	É	—	—	—
b) Koldustasztó	1.	22	20	21	17	60	50	17	22	DK	—	—	+
	2.	—	—	—	—	—	50?	—	—	K	—	—	—
	3.	26	20	16	15	50	42	23	25	DK	+	+	+
	4.	33	27	24	20	60	62	26	20	DDK	+	+	+
	5.	24	24	19	20	60	50	22	18	DK	+	+	+
	6.	20	17	18	19	62	65	29	20	DDK	+	+	+
c) Kövesláp alsó-szikla	1.	40	42	38	40	55	50	36	24	DK	—	—	+
	2.	33	28	22	i. 28	63	62	35	28	DDK	+	+	+
	3.	32	27	22	20	58	46	30	28	DDK	+	+	+
	4.	30	38	22	30	66	72	28	20	DDK	+	—	—
felső-szikla	1.	30	30	28	30	52	48	22	17	D	—	—	—
	2.	34	43	25	32	50	50	20	18	DDK	—	—	—
	3.	—	—	—	20?	—	60?	—	—	D	—	—	+
	4.	28	34	25	25	55	55	15	9	D	—	+	—
	5.	—	30	—	21	—	62	6	7	Ny	—	—	—
	6.	32	30	22	58	58	55	30	24	Ny	—	—	—
	7.	—	27	—	—	—	—	—	—	DNy	—	—	—
d) Nagybászkék ÉK-i oldala	1.	32	38	25	25	71	65	37	32	KDK	—	—	+
	2.	36	41	26	36	65	56	31	30	DK	+	—	—
	3.	—	—	—	20	—	30?	—	—	DK	—	—	—
	4.	31	33	26	29	70	62	20	10	DDK	—	+	+
	5.	24	27	22	24	60	52	30	22	DDNy	+	+	+
	6.	30	37	21	29	60	52	39	28	DNy	+	+	—
	7.	38	41	22	26	80	66	45	35	DDNy	+	+	—
	8.	18	21	16	18	46	43	13	12	ÉÉNy	—	—	+
	9.	25	16	19	17	64	52	32	32	ÉÉNy	+	—	—
	10.	—	29	—	18	—	63	—	—	ÉÉNy	—	—	—
	11.	18	20	11	16	42	43	18	18	ÉÉNy	—	—	—
	12.	i. 13	18	i. 13	17	44	43	14	14	ÉÉNy	+	—	+
e) Szőlőtető	1.	30	33	i. 22	26	60	53	16	20	KÉK	+	+	—
	1.	34	32	24	22	48	44	16	10	NyDNy	—	—	—
f) Nyúlvölgyoldal	1.	i. 29	34	20	26	78	74	26	24	KÉK	—	—	+
	2.	33	35	20	23	66	61	30	24	DDK	—	—	—
g) Furgálvölgy I. kúp	1.	29	27	20	22	70	66	32	23	DDK	+	+	—
	4.	34	34	20	20	71	64	33	24	DDK	—	—	—
	5.	21	22	16	19	58	55	21	20	DDK	+	—	—
	6.	35	40	i. 23	27	72	68	30	22	DK	—	+	—
	7.	—	40	—	26	—	55	15	5	DK	—	—	—
II. kúp	1.	i. 38	52	i. 30	36	84	65	26	18	DDK	—	—	+
	2.	31	22	25	20	67	63	24	18	NyDNy	—	—	—
	3.	35	30	18	16	67	55	25	33	DDK	+	—	—
	4.	28	32	25	23	71	68	23	13	DDNy	—	—	+
	5.	—	28	—	23	—	55	6	—	DDK	—	—	—
III. szikla	6.	42	37	—	25	—	70	10	—	DDK	—	—	—
	7.	30	32	22	23	67	63	21	20	ÉÉK	—	—	+
	1.	21	19	18	19	42	36	16	12	DDK	—	+	+

táblázat folytatása

Lelőhely	F. sz.	Nysz. a.	Hsz. a.	Nysz. f.	Hsz. f.	Nym. k.	Hm. k.	A. m. k.	B. m. k.	Ny. t.	K.	F. é.	B. é.	
IV. kúp	2.	26	22	20	22	42	37	18	12	DDK	-	-	+	
	1.	35	23	—	16	—	68	—	—	NyDNy	-	-	-	
	2.	30	33	37	37	55	48	27	20	D	+	+	-	
	3.	28	32	20	30	67	66	30	20	D	+	+	+	
V. kúp	4.	26	24	18	15	63	60	20	12	DDNy	-	-	+	
	5.	37	45	i. 30	35	82	77	21	24	DDK	-	-	+	
	1.	33	45	27	33	80	78	36	24	DDK	+	-	+	
	2.	33	33	21	27	62	62	20	14	DDK	-	-	-	
	3.	30	27	25	26	75	56	38	24	DDK	+	+	-	
	4.	28	25	22	20	63	60	17	10	DDK	-	-	-	
	5.	24	38	i. 35	37	80	68	30	29	DDK	+	-	-	
	6.	40	46	30	38	74	73	30	27	DDK	+	-	+	
	7.	36	40	30	36	60	52	20	18	DDK	+	+	+	
	8.	35	35	23	20	69	60	22	12	Ny	-	-	-	
h) Csordásvölgy I. kúp	9.	26	22	23	23	67	60	20	25	NyÉNy	+	-	+	
	10.	22	17	20	20	60	50	17	23	ÉNy	-	+	-	
	1.	27	31	20	22	64	58	35	15	NyDNy	-	-	-	
	2.	33	31	—	26	—	58	15	7	DNy	-	-	-	
	3.	32	45	24	25	63	58	32	24	DDK	+	+	-	
	4.	—	38	—	24	—	65	17	9	DDK	-	-	-	
	5.	31	33	28	24	75	70	36	5	DDNy	-	+	-	
	6.	32	32	27	30	65	57	35	23	DDNy	-	+	-	
	7.	40	46	i. 25	28	62	60	27	20	DDNy	-	-	-	
	8.	38	48	i. 34	34	66	64	34	15	DDK	-	-	-	
	9.	33	36	21	21	72	57	45	30	DDK	+	+	+	
	10.	30	34	25	32	62	55	27	25	DDK	+	-	-	
	11.	—	30	—	—	—	55	3	—	DDNy	-	-	-	
	12.	35	42	22	28	65	52	33	25	DDK	+	-	-	
	13.	—	20	—	17	—	52	—	4	DDK	-	-	-	
	I/A kúp	14.	30	34	20	25	68	53	33	28	DK	-	-	+
15.		32	39	i. 28	i. 28	65	62	j. 34	j. 18	DDK	-	-	-	
16.		24	26	18	16	55	48	10	12	É	+	+	-	
1.		37	38	30	32	66	53	27	10	DDK	-	-	-	
2.		35	47	—	29	—	63	50	—	DDK	-	-	-	
3.		30	48	—	34	—	67	55?	—	D	-	-	-	
II. kúp		1.	38	40	30	30	72	58	20	35	NyDNy	-	-	-
		2.	30	35	20	20	65	60	28	30	NyDNy	-	-	-
	3.	29	33	23	29	57	45	25	30	K	-	-	-	
	4.	—	38	28	24	b. 62	64	b. 38	28	DK	-	-	-	
	5.	—	31	—	22	—	52	—	—	É	-	-	-	
	6.	—	31	—	21	—	46	—	—	ÉÉNy	-	-	-	
III. kúp	1.	—	24	—	23	—	38	—	—	DNy	-	-	-	
	2.	—	25?	—	23?	—	40?	—	—	D	-	-	-	
IV. szikla	1.	37	34	—	—	—	40?	—	—	ÉNy	-	-	-	
	2.	38	32	—	—	—	40?	20	—	ÉNy	-	-	-	
	3.	—	26	—	—	—	38?	—	—	É	-	-	-	
	4.	36	37	—	—	—	50?	23	—	ÉÉNy	-	-	-	
i) Mangóoldal Nagy kúp DNy-i oldal	1.	55	45	—	i. —	—	55	10	—	DNy	-	-	+	
	2.	60	50	—	i. 35	—	60	20	—	DDNy	-	-	-	
	3.	45	43	—	i. 18	—	63	15	—	DNy	-	-	-	
	4.	56	i. 62	—	i. —	—	63	40	—	D	-	-	-	
	5.	35	32	28	25	55	50	25	15	DNy	-	-	-	
	6.	35	32	20	18	60	56	20	14	D	-	-	-	
	7.	30	28	20	22	70	55	30	15	D	-	-	-	
D-i oldal	1.	30	30	—	22	—	48	25	—	D	-	-	-	
	2.	40	39	—	i. 24	—	68	25	—	D	-	-	-	
	3.	40	i. 42	28	37	80	78	30	8	D	-	-	-	
	4.	38	40	—	i. 20	—	57	30	—	D	-	-	-	
	5.	45	42	32	30	65	65	35	10	D	-	-	+	
	6.	30	i. 34	—	i. 15	—	66	25	—	DDK	-	-	-	
	7.	40	35	—	—	—	40?	27	—	DDK	-	-	-	
	8.	37	i. 38	—	—	—	60?	30	—	DDK	-	-	+	
	9.	56	50	—	45	—	60	23	—	D	-	-	-	
	10.	32	30	20	22	65	57	20	28	D	-	-	-	
	11.	i. 50	44	—	40	—	60	10	8	DDK	-	-	-	
	12.	38	40	30	30	62	60	28	20	DDK	-	-	-	
	13.	50	45	—	19	—	53	10	—	DDK	-	+	+	
	14.	35	32	23	20	70	50	20	28	DDK	-	-	-	
	15.	40	32	—	32	—	60	35	—	DDNy	-	-	-	
	16.	39	42	—	—	—	60	40	—	D	-	-	-	
	17.	35	40	28?	35	70	66	35	j. 12	K	-	-	+	

táblázat folytatása

Lelőhely	F. sz.	Nysz. a.	Hsz. a.	Nysz. f.	Hsz. f.	Nym. k.	Hm. k.	A. m. k.	B. m. k.	Ny. t.	K.	F. é.	B. é.	
Kiskúp	18.	30	37	18	16	65	60	33	15	DDNy	—	—	—	
	1.	25	25	20	18	52	48	28	21	DNy	—	—	—	
	2.	35	37	29	32	57	60	35	22	D	—	—	—	
	3.	33	33	i. 34	36	65	56	20	18	NyDNy	—	—	—	
	4.	30	30	—	27	—	68	30	—	DNy	—	—	—	
5. Cserépfalu- Ördögtorony	5.	36	37	21	18	60	56	20	10	K	—	—	—	
	1.	25	18	20	i. 13	65	56	16	22	K	+	—	—	
	2.	20	20	i. 20	20	65	56	13	10	É	—	—	—	
6. Bogács- Hintóvölgy	3.	20	20	—	22	—	40	8	—	ÉNy	—	—	—	
	1.	37	35	—	27	—	57	35	—	DK	—	—	—	
	2.	36	30	—	25	—	54	24	—	D	—	—	—	
	3.	—	—	—	—	—	—	—	—	DNy	—	—	—	
	4.	27	28	32	32	50	48	20	16	DNy	—	—	—	
7. Szomolya a) Vénhegy DNy-i oldala. I. szikla II. sziklavonulat	5.	—	—	—	—	—	—	—	—	DNy	—	—	—	
	1.	35	36	30	30	57	45	23	21	DDNy	+	+	+	
	1.	—	—	—	—	—	—	—	—	D	—	—	—	
	2.	—	—	—	35	—	50?	—	5	D	—	—	—	
	3.	30	28	26	25	53	43	20	18	DNy	—	—	—	
	4.	—	—	—	—	—	—	—	—	NyÉNy	—	—	—	
	5.	—	34	—	22	—	60	j. 15	—	ÉNy	—	—	—	
	6.	27	30	27	29	53	42	26	20	D	+	—	—	
	7.	—	46	—	30	—	63	30	5	DNy	—	+	—	
	8.	26	26	20	22	52	48	27	23	Ny	+	+	—	
	9.	—	26	—	22	—	68	—	—	ÉNy	—	—	—	
	10.	30	33	23	28	74	58	27	32	Ny	+	+	—	
	11.	—	20	—	16	—	70	13	—	ÉÉNy	—	—	—	
	12.	—	—	—	—	—	—	—	—	Ny	—	—	—	
	13.	—	38	—	34	—	60	—	—	Ny	—	—	—	
	14.	37	31	28	29	59	51	20	20	ÉNy	—	—	—	
	15.	24	18	28	25	60	52	27	18	ÉÉNy	—	—	—	
	16.	31	30	24	22	55	55	28	26	ÉNy	+	+	—	
	17.	34	31	34	32	60	44	24	30	ÉÉNy	++	+	+	
	18.	—	23	—	21	—	50?	—	—	ÉÉNy	—	—	—	
	19.	27	26	27	30	56	47	19	25	ÉNy	+	+	—	
	20.	—	i. 40	—	—	—	—	20	—	ÉNy	—	—	—	
	III. sziklavonulat	1.	30	30	18	23	58	50	23	23	D	—	—	—
		2.	33	33	29	30	62	53	37	25	DK	+	+	—
		3.	36	28	19	16	54	50	14	20	DDK	—	—	—
		4.	—	30	23	17	—	76	—	15	DDK	+	+	—
5.		—	—	—	—	—	—	—	—	DDK	—	—	—	
6.		30	30	25	27	58	56	13	15	DDK	—	—	—	
7.		i. 50	i. 47	—	i. 31	—	56	17	—	D	—	—	—	
IV. sziklavonulat	8.	30	32	21	22	50	44	25	25	ÉNy	+	—	—	
	1.	24	20	—	i. 24	—	50	17	—	ÉK	—	—	—	
	2.	—	45	—	i. 32	—	60	—	—	DK	—	+	+	
	3.	28	30	27	30	60	50	25	30	ÉK	+	—	+	
	4.	30	35	24	29	60	50	27	20	ÉK	—	—	—	
	5.	24	26	24	25	60	60	19	12	ÉK	—	—	+	
	6.	36	38	i. 26	26	66	57	21	23	DK	—	—	—	
	7.	33	31	i. 25	32	80	76	11	9	DK	—	—	—	
	8.	38	25	i. 28	24	64	58	35	30	DDK	—	+	—	
	9.	—	31	—	20	—	43	—	—	D	—	—	—	
	10.	32	32	23	25	67	60	26	28	DK	—	+	—	
	11.	—	30?	—	26	—	112	—	—	DK	—	—	—	
	12.	28	32	25	28	60	52	26	25	DDK	—	—	—	
	13.	i. 44	50	46	40	90	74	34	25	DDK	—	—	—	
	14.	i. 40	38	35	35	55	50	18	25	DK	+	—	—	
	15.	29	30	25	28	65	58	28	27	DK	+	—	—	
	16.	32	30	30	28	55	50	18	15	DK	—	—	—	
	17.	30	36	26	28	55	40	24	34	DDK	+	+	—	
	18.	i. 32	35	30	28	60	52	28	30	DDK	+	+	+	
	19.	28	26	23	25	57	50	23	20	D	+	+	—	
	20.	28	31	20	23	60	45	24	19	D	+	+	—	
	21.	33	35	18	18	92	86	30	21	D	+	+	+	
	22.	30	33	21	29	63	54	25	25	D	+	+	—	
	23.	50	42	23	24	73	62	25	26	Ny	+	+	—	
	24.	—	—	—	—	—	—	—	—	Ny	—	—	—	
	25.	—	49	—	35	—	60	—	—	NyDNy	—	—	—	
26.	31	40	24	32	69	60	29	33	DDNy	+	+	—		

táblázat folytatása

Lelőhely	F. sz.	Nysz. a.	Hsz. a.	Nysz. f.	Hsz. f.	Nym. k.	Hm. k.	A. m. k.	B. m. k.	Ny. t.	K.	F. é.	B. é.	
IV. sziklavonulat	27.	36	48	20	22	80	71	22	26	DK	++	+	-	
	28.	30	37	24	24	66	58	24	28	DK	+	+	-	
	29.	—	37	—	37	—	42	16	—	Ny	-	-	-	
	30.	27	26	19	22	70	60	25	25	NyDNy	+	+	+	
	31.	26	30	24	26	55	55	21	22	DNy	+	+	+	
	32.	33	33	24	30	62	46	26	35	ÉNy	+	+	-	
	33.	41	45	38	38	70	58	33	20	ÉNy	+	+	-	
	34.	22	21	—	—	—	—	j. 50	28	—	Ny	-	-	-
	35.	—	30	—	i. 22	—	—	45	—	—	DDK	-	-	-
	36.	37	40	37	37	58	58	17	6	D	-	-	-	
	37.	37	37	29	28	60	58	18	20	D	+	+	-	
	38.	35	40	i. 25	30	82	72	27	30	D	+	+	+	
	39.	28	28	28	28	60	42	24	32	D	+	+	-	
	40.	34	40	i. 29	34	60	46	22	32	D	-	-	-	
	41.	—	60?	—	—	—	—	55?	—	—	D	-	-	-
	42.	31	38	28	31	62	60	23	10	DDK	-	-	-	
	43.	33	33	30	30	60	49	16	12	DDK	-	+	-	
	44.	33	36	25	30	65	60	26	20	DNy	-	-	-	
	45.	—	25	—	i. 27	—	53	—	—	DNy	-	-	-	
	46.	29	30	26	29	46	42	12	10	DNy	-	-	-	
	47.	—	35	—	28	—	40	—	—	Ny	-	-	-	
	48.	—	22	—	i. 22	—	45	—	—	Ny	-	-	-	
	V. sziklavonulat	1.	—	26	—	23	—	56	—	—	KDK	-	-	-
		2.	31	27	i. 22	20	70	70	21	24	Ny	+	+	-
		3.	21	28	29	26	62	50	20	21	Ny	+	+	-
		4.	—	40	i. 26	i. 25	—	60	—	25	Ny	-	-	-
		5.	—	—	—	—	—	—	—	—	Ny	-	-	-
6.		32	33	27	23	60	50	26	26	DDNy	+	+	-	
7.		31	34	29	29	60	51	20	16	Ny	+	+	-	
8.		24	24	23	22	63	52	20	24	DK	+	+	-	
9.		29	35	26	31	60	54	22	21	DK	+	+	-	
10.		27	31	27	31	65	58	19	22	DK	+	+	-	
11.		—	50	—	i. 31	—	51	—	—	E	-	-	-	
12.		25	34	20	25	58	46	24	22	D	+	+	+	
13.		24	24	14	21	50	46	17	17	Ny	+	+	-	
14.		22	30	i. 23	27	68	53	26	18	D	+	+	-	
15.		—	19	—	21	—	50	—	—	D	+	+	-	
16.	21	23	17	21	40	32	9	5	Ny	-	-	-		
17.	i. 25	26	i. 16	17	78	60	32	23	Ny	++	-	-		
18.	30	28	19	22	63	46	24	28	Ny	++	+	-		
19.	—	27	—	25	—	55	—	—	Ny	-	-	-		
VI. sziklavonulat	1.	28	26	22	20	56	46	20	25	Ny	+	+	+	
	2.	25	25	29	26	55	46	12	10	DK	+	+	-	
VII. sziklavonulat	1.	28	33	21	25	57	53	19	14	DK	+	+	-	
	3.	33	28	26	26	60	45	30	22	DDK	+	+	-	
	4.	30	34	25	26	65	55	28	25	DDK	+	+	-	
	5.	27	25	26	25	64	58	21	10	D	+	+	-	
	6.	30	34	22	31	70	50	24	33	DNy	-	+	-	
	7.	27	27	25	25	58	50	20	27	D	+	+	-	
	8.	35	36	19	27	64	50	21	27	DK	+	+	-	
	9.	28	32	20	22	60	51	24	28	DDK	+	+	-	
	10.	24	23	20	20	54	40	24	22	DDK	+	+	-	
	11.	25	28	22	20	68	54	24	28	DDK	+	+	+	
	12.	i. 42	40	i. 24	35	53	50	17	24	DDNy	+	-	-	
	13.	—	28	—	25	—	54	13	8	ÉNy	+	-	-	
	14.	26	30	22	25	60	50	28	26	ÉNy	+	-	-	
15.	28	31	22	20	68	51	23	28	ÉÉNy	+	-	-		
16.	32	35	24	30	70	50	34	38	ÉÉNy	+	+	-		
VIII. sziklavonulat	1.	28	30	i. 22	20	64	60	20	18	D	+	+	-	
	2.	26	26	17	23	60	50	18	20	D	+	+	-	
	3.	23	26	23	25	60	58	18	12	ÉÉNy	+	+	-	
b) Ispánberki-tető	1.	—	40	—	35	75?	68	12	10	DDNy	-	-	-	
	2.	—	33	27	27	62?	48	j. 18	26	DDNy	+	-	-	
I. szikla	3.	30	28	28	23	77	70	20	21	DDNy	+	-	-	
	4.	25	23	—	25	—	45	20	—	DNy	-	-	-	
II. szikla	1.	—	38	—	29	—	50	—	—	Ny	-	-	-	
	1.	25	23	20	20	50	40	16	26	NyÉNy	-	-	-	
III. szikla	2.	—	28	17	18	70	66	b. 22	25	DDK	-	-	-	
	1.	—	30	—	28	—	56	18	—	Ny	-	-	-	
c) Gyűr-hegy Ny-i oldala	2.	32	30	—	—	—	41	10	—	D	-	-	-	
	3.	50	40	35	20	98	82	20	40	D	-	-	-	
	4.	—	i. 34	—	—	—	54	12	—	Ny	-	-	-	

A magyarországi kaptárkövek topográfiai összességének fontosabb adatai

A Pest, Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megyei topográfiai felmérés során 85 kaptárkövön összesen 515 db fülkét vettünk nyilvántartásba. A lelőhelyek a mai településhálózatnak megfelelően 18 község és 1 város közigazgatási határában található. Ha a kaptárfülkék készítési és használati idejét (az ásatások leletanyaga szerint a XI—XV. század között) is figyelembe vesszük, akkor számolnunk kell az elpusztult középkori településekkel is, amelyek a kaptárkövek környezetében több helyütt is előfordulnak. A kaptárkő lelőhelyeket a hegységek lábánál találjuk. Ezek megoszlása a következő: Pilis hg. D-i részén 1, a Budai hg. D-i tömbjén és nyúlványain 5, a Mátra hg. D-i lábánál 1 (elpusztult lelőhely), a Bükk hg. D-i lábánál 12, a Zempléni hg. Ny-i lejtőjén pedig 1 településhez tartoznak. Az Alsó-Bükk területén levő kaptárköveket a megyehatár (Heves—Borsod) csak topográfiailag választja két részre. A kaptárkövek kőzetanyagát főképp a riolittufa képezi, de előfordulnak fülkék andezittufában, mészkőben sőt dolomitban is. A kőzetanyag tehát nem befolyásolta a fülkék faragását oly mértékben, hogy elterjedésüket meggátolta volna. Az ország területén más hegyvidékek környezetében is található hasonló kőzetanyag, viszont itt nem került elő kaptárkő. A kaptárkövek szűkebb földrajzi környezete már egységesebbnek látszik. A természetes eredetű (geológiai és geomorfológiai képződményű) sziklavonulatokat, vagy sziklákat a fülkék készítői választották ki. Ezek általában völgyoldalakban, ritkábban pedig a hegytetők szélén emelkednek. Az állandó, vagy időszakos vízfolyások (források, patakok, vízmosságok) közelsége arra mutat, hogy a szükséges vízmennyiséghez már a kaptárkövek környezetében hozzájuthattak a méhek. A fülkék készítői néhol csatornákat, gödröket és lyukakat faragtak be a kaptárkövek csúcsába, vagy aljuk lejtős lefutásába, melyek a csapadékvíz elvezetésére, illetve tárolására szolgáltak. A növénytakarót főképp az erdő és aljnövényzete képezte, mely többnyire tölgy és bükk, esetleg fenyő vagy vegyes állományú volt. Az akác — bár ma igen gyakori a kaptárkövek előterében — nem sorolható ide, mert nem őshonos növényünk. A fenti megfigyelések az erdei méhészetet látszanak igazolni. A sziklaméhészet kaptárfülkékben történő gyakorlása helyhez kötött foglalkozás volt. A kaptárkövön levő fülkék egymástól különböző távolságra, és a talajszinttől számítva különböző magasságban vannak. Néhány kaptárkövön ugyan megfigyelhető a soros elrendeződés, de szabályszerűséget ezeknél sem lehet megállapítani. Érdekes, hogy a fülkék készítői nem használták ki teljesen a sziklafelületeket, holott a kaptárkövek többségénél még számos fülke befარagására lett volna hely. Az eredeti járószint rekonstrukciója minden kaptárkőnél fontos lenne, mert a fülkék vertikális helyzetének pontos mérése csak így végezhető el. A magasabban levő fülkéket valószínűleg létra (lajtortja) segítségével közelítették meg, de néhol a sziklába is vágtak kapaszkodókat. Az alacsonyan levő fülkék és a járószint közötti távolság méretéből arra is következtethetünk, hogy a készítők számoltak-e azokkal a kártevőkkel (rágcsálók stb.), amelyek főleg a talajszint felől veszélyeztették a méheket. A fülkék faragási sorrendjét ma már nem tudjuk megállapítani. Egy kaptárkő esetében a fülkéket többen is faraghatták, de gyakran igen jól megfigyelhetők azok a jelek, amelyek egy

személy munkájára utalnak. A fülkék típusai mindhárom megyében megtalálhatók, de méretben valamint külső és belső formában is azonos fülkék nem léteznek. A külső forma (a fülkenyílás alakja) nem mérvadó a méhészetnél. Főleg a belső (fedőlap mögötti) tér kiképzése és köbtartalma volt fontos, mert a betelepített, vagy betelepített méhcsaládnak megfelelő nagyságú hely kellett. A magyarországi fülkék többsége kiválóan megfelelt ezeknek a követelményeknek. Néhány kisméretű és csekély mélységű (5—8 cm, Eger: Nyerges-hegy) fülke viszont még alaposabb vizsgálatra szorul, mert ezekben kockázatosnak és gazdaságtalannak tűnik a méhtartás. A fülkék nyílása körüli keretbe illesztett fedőlapok főleg fából lehettek, de készülhettek vesszőből fonva, vagy kőből faragva is. Fontos szerepük volt a hőszigetelésben, és pontos illeszkedésükkel a nyílás lezárásában. A három megyében 173 db fülkénél lehetett még a keretet épen, vagy nyomokban megfigyelni. Ebből 4 db fülkénél volt dupla (két) keret. Valószínű, hogy a két keret nem egy időben készült, hanem a korábbi kikopása után kellett újat faragni. Ha ugyanis a hideg ellen két fedőlappal védték volna a méhcsaládot, akkor ennek a megoldásnak jóval több példáját kellene ismerünk. Véleményem szerint egykor mindegyik fülke keretes volt. Ha mégis előfordult keret nélküli fülke, akkor a kerettel, vagy anélkül kiképzett fedőlap kiugrott a fülkenyílás síkjából. Ez utóbbi megoldásnál a csapadékvíz könnyen becsuroghatott a fülke belsejébe. A fedőlapot ékekkel rögzítették, hogy ne billenjen ki a keretből. A rögzítésnek többféle változata volt. Azoknál a fülkéknél, ahol kettőnél több éklyuk látható, feltételezhető a nem egyidejű készítés is. A méhek kirepülőnyílását néhol a kereten látható mélyebb bevágás képezte, de sokkal általánosabb lehetett a fedőlapon kialakított nyílás. A fülkék belsejében található éklyukak szerepét a léptartó lécek rögzítésében látom, bár ennek megnyugtató bizonyítására még további vizsgálatok szükségesek. A fülkék nyílásainak tájolását a méhészeti rendeltetés esetében nem tekinthetjük döntő tényezőnek. A mérések is ezt bizonyítják. A fő irány K—D—Ny között volt, (ide számolva a K-i és Ny-i irányt is) összesen 416 db fülke tartozik ide. A Ny—É—K közötti fülkék száma pedig 99 db volt. Az utóbbinál tekintetbe kell vennünk a terepviszonyokat is, hiszen az erdő némi fedettséget biztosított a kedvezőtlen tájolású fülkék esetében. A topográfiai adatok részletes elemzéséből még számtalan következtetést lehet levonni a fülkék gyakorlati használatára vonatkozóan. A kutatás további előrehaladását mégis az 1972—73-ban felkutatott bulgáriai kaptárfülke-barátlakás együttes előfordulás analógiájának bővítésében látom. Az új analógia adatokat szolgáltatathat a magyarországi fülkéket készítő és használó etnikum pontos meghatározásához is.

IRODALOM

- Bartalos Gyula*: Eger vidékének történetírás előtti emlékei. Adatok az Egri Egyházmegye történetéhez. Szerk. *Kandra Kabos*, Eger, 1885. I. 322—362.
- Bartalos Gyula*: Egervidéki „kaptárkövek” és barlangok. *Arch. Ért.*, XI. 1891. 136—141.
- Borovszky Samu*: Borsod vármegye története a legrégebb időktől a jelenkorig. Magyarország vármegyéi és városai. Bp., 1909.
- Borsod. Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Tanács. Miskolc, 1962.
- Erdey Gyula*: A Bükk hegység útikalauza. I. kiadás Bp., 1954. II. kiadás Bp., 1956.

- Erdős Katalin*: Az Alsó-Bükk kaptárkövei. Stúdium III. A Kossuth Lajos Tudományegyetem Tudományos Diákkörei kiadványai. Debrecen, 1972. 109—125.
- H. Szabó Béla*: Természetvédelmi tervek Észak-Magyarországon. Búvár, XXIX. 1974/1. 10—16.
- Kádár László*: Genetic types of river beds. Opening address. Acta Geographica Debrecina, X. 1972. 11—27. Debrecen, 1972.
- Klein Gáspár*: Borsod vármegye és népességének története. Borsod vármegye. Vármegyei szociográfiák V. Bp., 1939. 14—18.
- Kolacskovszky Lajos*: A Bükk kaptárkövei I. Turisták Lapja, 46. 1934. 219—223.
- Korek József*: Rejtélyes fülkék a sziklákon. Múzeumi Magazin, 1968/3. 11.
- Kovács Kálmán*: A Bükk kaptárkövei II. Turisták Lapja, 46. 1934. 290—293.
- Kubinyi Ferenc*: A szomolyai Kaptár-völgy. Budapesti Szemle, III. 1865. 10. sz. 452.
- Leszih Andor*: Borsod vármegye műemlékei. Borsod vármegye. Vármegyei szociográfiák. V. Bp., 1939. 144.
- Mentsük meg pusztuló műemlékeinket. Dunaújváros, 1965. 24.
- Martus Ferenc*: Regélő kövek I—II. Természetjárás, 1957/2. 4—5. és 1957/3. 4—5.
- Mihály Péter*: A Pest megyei kaptárkövek topográfiája. Studia Comitatus, 3. (Tanulmányok Pest megye múzeumaiból) Szentendre, 1975. 31—60.
- Mihály Sándor*: Geológiai természetvédelmi területeink és nevezetességeink. Búvár, XXX. 1975/2. 59—64.
- MNMA. 159. B. III. 1933. Bogács-Hintóvölgy. *Márton Lajos* jelentése a Magyar Nemzeti Múzeum Adattárában. 1933.
- MNMA. 102. CS. II. 1938. Cserépváralja-Csordásvölgy. A szerző neve nincs feltüntetve.
- MNMA. 513. SZ. IX. 1959. Cserépváralja, Cserépfalu, Bogács, Szomolya: kaptárkövek. *Saad Andor* jelentése. 1959.
- MNMA. 171. CS. III. 1959. Terepbejárás Cserépváralján és Szomolyán. *Patay Pál* jelentése. 1959.
- MNMA. II. 1961/51. Cserépfalu, Cserépváralja: kaptárkövek, ásatás 1960. IX. 5—15-ig. *Korek József* ásatási jelentése.
- Nagy Tibor*: A Bükkalja és alföldi előtere. Élet és Tudomány, XXIII. 1968/35. 1666—1671.
- Saad Andor*: A szomolyai kaptárkö ügyében. Észak-Magyarország. 1958. november 25.
- Saad Andor*: A „kaptárkövek” védelmében. Természettudományi Közlöny, 1958/12. 561—562.
- Saad Andor*: A kaptárkövekről. Egri Múzeum Évkönyve, I. 1963. 81—88.
- Saad Andor*: A kaptárkövekről. Borsodi Földrajzi Évkönyv, V. 1964. 70—78.
- Saad Andor—Korek József*: Denkmäler Der Frühmittelalterlichen Imkereien am Fuss des Bükkgebirges. — Die Fragen der Felsen mit Bienenischen. — Acta Arch. Hung., XVII. 1965. 369—394.
- Saad Andor*: Megoldott rejtély. Természettudományi Közlöny, 1966/9. 419—421.
- Saad Andor*: Adatok a kaptárkövek eredetének, korának és rendeltetésének meghatározásához. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, XI. 1972. 105—121.
- Szomolya és Cserépváralja, kaptárkövek. Földtani természetvédelmi területeink helyzete és a további feladatok e téren. MTA Földtani Bizottság, 1967. V. 22. 32—35. Magyar Állami Földtani Intézet Könyvtára. 39450/2.
- Vártúrák kalauza. 2. javított kiadás, Bp. 1975. 158—159.
- Védett természeti értékeink. Bp. 1976. 62. Szerk. *Kopasz Margit*.

TOPOGRAPHIE DER IN FELSEN GEHAUENEN BIENENSTÖCKE IM KOMITAT BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN

(Auszug)

Die Notwendigkeit einer topographischen Zusammenstellung der in Felsen gehauenen Bienenstöcke (im weiteren Bienenstöcke) im Komitat Borsod-Abaúj-Zemplén begründen die Mängel in der früheren Forschung und der schnelle Zerfall des Felsgesteins. Während der Untersuchung wurden in 36 Bienenstöcken 278 Zellen gefunden. Die Fundorte liegen zwischen den Gemeinden Kács und Szomolya im Riolithuff im Gebiet der Bükk-Ausläufer.

Weiter entfernt von hier, im westlichen Ausläufer der Zempléner Berge liegt der Bienenstock von Abaújszántó, isoliert im Vergleich zu den anderen. Die beiden Hauptzentren der Bienenstöcke liegen am Rand der Gemeinden Cserépváralja und Szomolya. Die hier vorkommenden 256 Zellen sind 91% der Zellen überhaupt. Aufgrund der Funde von den Cserépváraljaer Bienenstöcke kann die Herstellungs- und Nutzungszeit der Zellen in das XI. bis XIII. Jahrhundert datiert werden. Nach den Erschliessungsfunden von Szomolya wurden diese Zellen wahrscheinlich noch im XIV.—XV. Jahrhundert benutzt. Bei der topographischen Registrierung der Bienenstöcke in Ungarn wurden solche Zellen — auf dem Gebiet des historischen Ungarns — in den Komitaten Pest, Heves und Borsod-Abaúj-Zemplén gefunden. In den drei Komitaten wurden in 85 Bienenstöcken insgesamt 515 Zellen verzeichnet. Die Zellen waren Bienenwohnungen, die mit einer Klappe verschlossen wurden, sobald die Bienen hineingelockt oder angesiedelt worden waren. Die in Fels gehauenen Zellen banden die Bienezucht von vornherein an einen Ort. Nach der geographischen Umwelt der Bienenstöcke geurteilt, muss hier mit einer Waldbienezucht gerechnet werden. In der Nähe der Bienenstöcke war das Vorkommen von Wasser (Quelle, Bach) auch ganz allgemein. Leider wird auf die Bienezucht in den Bienenstöcken nur in der Volküberlieferung hingewiesen, schriftliche Angaben sind nicht vorhanden. In den bisher bekannten ausländischen Analogien zur Felsbienezucht sind die Bienenwohnungen nicht identisch mit den ungarischen Zellen, können aber in bezug auf die Zweckbestimmung als Beweis angegeben werden. Das Ethnikum der Zellenhersteller und -nutzer ist bis heute nicht geklärt. Die in den Überlieferungen aufgeführten Ethnika (Ungarn, Türken, Tschechen) sind keine Angaben mit Quellenwert. In den Komitaten Heves und Borsod-Abaúj-Zemplén können in der Umgebung der Bienenstöcke auch Höhlenwohnungen mit Nebenräumen gefunden werden. *Andor Saád*, dem ausgezeichneten Experten zufolge, waren die Hersteller und Nutzer der Bienenstöcke und Höhlenbauten Kabaren, die zur Zeit der Landnahme ins Land kamen und auch der Bienezucht kundig waren. Meiner Ansicht nach kann dieser Gesichtspunkt nur dann als gründlicher Beweis akzeptiert werden, wenn auch in den Siedlungsgebieten der Kabaren vor der Landnahme (Krim, Kaukasus) Bienenstöcke entdeckt werden. Die auch heute noch existierenden Höhlenwohnungen in den Komitaten Heves und Borsod-Abaúj-Zemplén entstanden im XVIII.—XX. Jahrhundert, stehen also nicht im Zusammenhang mit den Zellen. Ihre Vorgeschichte kann aber zweifellos auf den frühesten Abschnitt der Zellenherstellung, also auf das XI. Jahrhundert zurückgeführt werden. Im Komitat Pest können an den Fundorten der Bienenstöcke und in ihrer Umgebung viele Felsenwohnungen gefunden werden. Überwiegend kommt hier Kalkstein vor, Dolomit, und Tuff sind aber auch anzutreffen. Das Vorkommen von Bienenstöcken ist also nicht nur für das Gebiet mit Riolithuff charakteristisch. Trotzdem verbreitete sich die Felsbienezucht nicht in den Gebieten des Karpatenbeckens, wo ähnliche Gegebenheiten herrschen. Wir können den Grund für den Untergang der Bienezucht in den Zellen nicht angeben, nach dem Fundmaterial erfolgte er im XV. Jahrhundert. 1972/73 fand ich in Bulgarien, in der Nähe der Gemeinden Roják und Madara Zellen, vollkommen identisch mit den ungarischen, in ihrer Nähe Mönchwohnungen in Fels gehauen. Herstellungs- und Nutzungszeit der Wohnungen kann ins XII.—XIV. Jahrhundert datiert und auch auf die hiesigen Zellen bezogen werden. Aufgrund der bulgarischen Analogie ist anzunehmen, das auch bei den ungarischen Zellen kirchliche Hersteller und Nutzer angenommen werden können. Die Lösung der Frage kann durch Erweiterung oben genannter Analogien erreicht werden. Bei einer Untersuchung der kirchlichen Felsbauten im Byzanz Reich können weitere Bienenstöcke gefunden werden. Es muss aber damit gerechnet werden, dass die Zellen zu einzelnen Felsbauten gehören, also auch hier nicht

allgemein verbreitet sind. Die frühesten Beispiele der ungarischen kirchlichen Felsenbauten (Tihany, Zebegény, Balatonkenese, Balatonendréd) verweisen auf das XI. Jahrhundert und entstanden auf Byzanzer Einfluss. Bei den genannten Beispielen wurde nur bei den Tihanyer Mönchswohnungen eine Zelle gefunden. In den Gebieten, wo Zellen vorkommen, wurden in der Nähe der Gemeinden Pomáz, Érd (Komitat Pest), Demjén (Komitat Heves) und Sály (Komitat Borsod-Abaúj-Zemplén) solche Felsenbauten gefunden, die wahrscheinlich Einsiedlerwohnungen waren. Im Fall der bulgarischen Analogie hört die Benutzung der Einsiedlerwohnungen im XIV. Jahrhundert auf, also auch gleichzeitig die Nutzung der Zellen. Wahrscheinlich kann das Aufhören der ungarischen Beispiele im XIV—XV. Jahrhundert mit der ausländischen Analogie erklärt werden. Da die Verknüpfung von Felsenbauten und Zellen nicht generell ist, ist es sicher, dass wir uns an das Vorkommen der Felsenbienenzucht halten müssen. Das Ethnikum, das Zellen schnitzen und darin Bienenzucht treiben konnte, verstand sich auch auf die Herstellung von Felsenbauten. Im umgekehrten Fall hätten wir mehr Arbeit, denn alle — der Steinmetzarbeiten kundigen — Ethnika müssten untersucht werden. Mit der Lokalisierung der Verbreitung der Felsenbienenzucht können wir eine zufriedenstellende Antwort erhalten auf die Frage nach dem Ethnikum und im Verlaufe der Forschungen wird sich endgültig herausstellen, ob die Bienenzucht in den Zellen kirchlichen oder profanen Ursprungs ist.

Péter Mihály